

GERÇƏKLİYİ ANLA. ŞÜURU DƏRK ET. HƏYATI MANİFEST ET.

ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ

TRİLOGİYA

- I. REALİZM SİSTEMİ – GERÇƏKLİYİN ÖZÜ
II. REALİZM MƏKTƏBİ – KAINAT, TANRI VƏ VARLIQ
III. ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ – MANİFEST

“GERÇƏKLİK DƏYİŞMİR.

DƏYİŞƏN ONU ANLAMA SƏVİYYƏMİZDİR.”

DÜŞÜN.

ANLA.

MANİFEST ET.

ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ

TRİLOGİYA (3 KİTABLIQ SİSTEM)

🌀 Ümumi fəlsəfi zəncir:

Gerçəklik → Şüur → Qorxu və İncə → Qanunlar → Sistemlər → Kainat → Tanrı → İnsan → Manifest

I KİTAB

REALİZM SİSTEMİ — GERÇƏKLIYIN ÖZÜ

GİRİŞ

I HİSSƏ — GERÇƏKLIK

II HİSSƏ — ŞÜUR

III HİSSƏ — QORXU VƏ İNCƏ

IV HİSSƏ — QANUNLAR

V HİSSƏ — SİSTEMLƏR

VI HİSSƏ — CƏMIYYƏT

VII HİSSƏ — REALİZM

VIII HİSSƏ — RQ (REALİZM ZƏKASI)

YEKUN

EPILOQ

II KİTAB

REALİZM MƏKTƏBİ — KAINAT, TANRI VƏ VARLIQ

GİRİŞ

I HİSSƏ — SONSUZ KAINAT

II HİSSƏ — TANRI MODELİ

III HİSSƏ — VARLIĞIN ATRİBUTLARI

IV HİSSƏ — ŞÜUR VƏ SONSUZ KAINAT

V HİSSƏ — DİN VƏ İNANC

VI HİSSƏ — ELM VƏ AQNOSTİK YANAŞMA

VII HİSSƏ — İNSAN VƏ GƏLƏCƏK

YEKUN

◆ III KİTAB

ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ — MANİFEST

GİRİŞ

I HİSSƏ — SONSUZLUQ VƏ TANRI

II HİSSƏ — ANTROPOMORF TANRI TƏNQİDİ

III HİSSƏ — KAINAT VƏ ENERJİ

IV HİSSƏ — ŞÜURUN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI

V HİSSƏ — ŞÜURUN NİSBİLİYİ VƏ GƏLƏCƏK İNSAN

VI HİSSƏ — ELM, DİN VƏ AQNOSTİK YANAŞMANIN MÜQAYİSƏSİ

VII HİSSƏ — NƏTİCƏ VƏ MANİFEST

◆ ƏLAVƏLƏR

1. Realizm Konstitusiyası

2. Klassik realizmlə müqayisə

3. Dünya düşüncə sistemləri ilə müqayisə

I KİTAB

REALİZM SİSTEMİ — GERÇƏKLİYİN ÖZÜ

GİRİŞ

Gerçəklə üzləşmək

İnsan tarix boyu eyni suallarla üz-üzə qalmışdır:
Bu dünya nədir? Mən kiməm? Həyatın mənası varmı?

Bu sualların cavabını tapmaq üçün müxtəlif yollar seçilmişdir.
Bəziləri inanmış, bəziləri araşdırmış, bəziləri isə şübhə etməyi üstün tutmuşdur.

Lakin bu yanaşmaların böyük əksəriyyətinin ortaq bir xüsusiyyəti vardır:
onlar gerçəkliyi olduğu kimi qəbul etmək əvəzinə, onu dəyişdirməyə, sadələşdirməyə və ya müəyyən çərçivələrə salmağa çalışmışdır.

İnsan çox zaman həqiqəti olduğu kimi deyil,
öz istədiyi kimi görmək istəyir.

Çünki gerçəklik hər zaman rahat deyil.
O, bəzən sərt, bəzən soyuq, bəzən isə insanın qurduğu bütün təsəvvürləri dağıdan bir gücə malikdir.

Gerçəklik insanın arzu və gözləntilərinə uyğunlaşmır.
O, insan mərkəzli deyil və heç bir təsəlli vermək öhdəliyi daşmır.

Məhz bu səbəbdən insan çox vaxt gerçəklikdən uzaqlaşır
və onun yerinə daha rahat, daha qəbul edilə bilən izahlar qurur.

Bu kitab həmin izahların üzərinə yeni bir izah əlavə etmək üçün yazılmışdır.

Bu kitabın məqsədi gerçəkliyi dəyişmək deyil.
Onu gözəlləşdirmək, romantikləşdirmək və ya gizlətmək də deyil.

Bu kitabın məqsədi:
gerçəkliyi olduğu kimi görmək, anlamaq və qəbul etməkdir.

Bu isə sadəcə bilik deyil,
eyni zamanda cəsarət tələb edən bir yanaşmadır.

Niyə Realizm Sistemi?

Müasir insan böyük bir informasiya axını içində yaşayır.
Məlumatın həcmi artdıqca, aydınlıq isə azalmağa başlayır.

Fərqli ideologiyalar, dinlər, fəlsəfi baxışlar və elmi yanaşmalar
insana müxtəlif istiqamətlər göstərir.
Lakin bu istiqamətlər çox zaman bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir.

Bu ziddiyyətlər içində insan:
– ya müəyyən bir tərəf seçir,
– ya çəşqinlik içində qalır,
– ya da ümumiyyətlə düşünməkdən imtina edir.

Belə bir mühitdə Realizm Sistemi
bu qarışıqlıq içində fərqli bir yanaşma təqdim edir.

Bu yanaşma
nə kor-koranə inanmağa əsaslanır,
nə də hər şeyi inkar etməyə söykənir.

O, gerçəkliyi olduğu kimi qəbul etməyi
və onu məntiq çərçivəsində anlamağa çalışmağı əsas götürür.

Realizm Sistemi iddia etmir ki, o son və dəyişməz həqiqətdir.
Lakin o bir prinsip irəli sürür:

insan həqiqətə yalnız gerçəklikdən uzaqlaşmadan yaxınlaşa bilər.

◆ Metod və məsuliyyət

Bu kitab sadəcə fikir toplusu deyil.
Bu, müəyyən bir yanaşmanın — realizm yanaşmasının sistemli təqdimatıdır.

Realizm Sistemi təsadüfi düşüncələrin yığılı deyil;
o, müəyyən prinsiplər üzərində qurulmuş ardıcıl və məsuliyyətli düşüncə modelidir.

Bu sistemin əsasında üç əsas prinsip dayanır:

---

1. Obyektivlik

Gerçəklik şəxsi istəklərdən, inanclardan və gözləntilərdən asılı deyil.
O, insanın onu necə görmək istəməsindən asılı olmayaraq mövcuddur.

İnsan gerçəkliyi dəyişə bilməz;
o, yalnız onu daha düzgün və ya daha yanlış dərk edə bilər.

---

2. Məntiq

Hər bir fikir səbəb–nəticə əlaqəsi ilə izah olunmalıdır.
Məntiqsiz iddialar və daxili ziddiyyətlər
hər bir düşüncə sisteminin zəifliyini göstərir.

Realizm üçün əsas olan inanmaq deyil,
anlamaq və əsaslandırmaqdır.

---

3. Məsuliyyət

Düşünmək azadlıq deyil, eyni zamanda məsuliyyətdir.

İnsan qəbul etdiyi hər fikrin,
verdiyi hər qərarın və seçdiyi hər mövqenin
nəticəsini daşımağa hazır olmalıdır.

Başqasının fikri ilə yaşamaq rahat ola bilər,
lakin bu, insanı düşüncə məsuliyyətindən azad etmir.

Realizm Sistemi insanı hazır cavablara deyil,
düşüncə məsuliyyətinə dəvət edir.

Bu yanaşma rahatlıq və təsəlli vəd etmir.
O, aydınlıq və dürüstlük tələb edir.

◆ Oxucuya son söz

Bu kitabı oxumaq asan olmaya bilər.
Çünki burada təqdim olunan fikirlər
insanın alışdığı düşüncə formalarını sarsıda bilər.

Bəzi yerlərdə razılaşmayacaqsan.
Bəzi yerlərdə etiraz edəcəksən.
Bu isə tamamilə normaldır.

Bu kitab səndən razılıq istəmir.
O, səndən yalnız bir şey istəyir:
Düşünmək.

Əgər bu kitab səni düşündürə biləcəksə,
deməli o, artıq öz məqsədinə çatmışdır.

Gerçəklik heç bir zaman dəyişmir.
Dəyişən — onu anlama səviyyəmizdir.

Bu kitab həmin anlayışa doğru atılmış bir addımdır.
Lakin bu addımın davamı artıq oxucunun öz əlindədir.

İnsan gerçəkliyə nə qədər yaxınlaşarsa,
o qədər daha çox sual görür.
Və məhz bu suallar
onu düşünməyə və anlamağa aparır.

◆ I HİSSƏ — GERÇƏKLİK

Gerçəklik nədir?

İnsan “gerçəklik” sözünü tez-tez istifadə edir.
Lakin çox zaman bu anlayışın nə olduğunu dərinlən düşünmür.

Gerçəklik sadəcə gördüyümüz, eşitdiyimiz və hiss etdiyimiz şeylərdən ibarətdirmi?
Yoxsa o, bundan daha geniş, daha mürəkkəb və daha dərin bir anlayışdır?

İlk baxışda insan gerçəkliyi öz hissləri vasitəsilə qəbul edir.
O, gördüyünü “var”, görmədiyini isə çox zaman “yox” hesab edir.
Lakin bu yanaşma gerçəkliyin yalnız kiçik bir hissəsini əhatə edir.

Gerçəklik insanın hiss etdiklərindən daha genişdir.
O, insanın onu necə qəbul etməsindən asılı olmayaraq mövcuddur.

◆ Gerçəklik anlayışı

Gerçəklik – insan şüurundan asılı olmayaraq mövcud olan varlıqdır.

O, bizim onu qəbul edib-etməməyimizdən,
onu necə şərh etməyimizdən və ya ona hansı mənanı verməyimizdən asılı deyil.

İnsan gerçəkliyi dəyişə bilməz.
İnsan yalnız onu dərk etməyə çalışsa bilər.

Bu baxımdan gerçəklik:
– obyektivdir,
– davamlıdır,
– və insan düşüncəsindən kənar da mövcuddur.

Gerçəklik insan üçün qurulmamışdır.
O, insanın istəklərinə uyğunlaşmır və onun gözləntilərinə cavab vermək məcburiyyətində deyil.

Bu səbəbdən gerçəkliyi anlamaq üçün insan əvvəlcə onu olduğu kimi qəbul etməyi öyrənməlidir.

◆ Gerçəklik və təsəvvür

İnsan çox zaman gerçəkliklə təsəvvürü qarışdırır.

Təsəvvür:

- şəxsi təcrübəyə,
- inanca,
- qorxuya,
- arzulara

əsaslanır.

Bu isə o deməkdir ki, təsəvvür subyektivdir. O, insandan-insana dəyişir və çox zaman gerçəkliyi əks etdirmir, sadəcə onu şərh edir.

Gerçəklik isə bunlardan asılı deyil.

İnsan bəzən öz təsəvvürünü gerçəklik kimi qəbul edir. Bu isə səhv nəticələrə, yanlış qərarlara və reallıqdan uzaqlaşmaya səbəb olur.

İnsan nə qədər çox öz təsəvvürünü gerçəkliklə qarışdırırsa, o qədər çox yanılır.

Gerçəkliyə yaxınlaşmaq üçün isə insan öz təsəvvürlərini sorgulamağı bacarmalıdır.

◆ Gerçəklik və şüur

Şüur gerçəkliyi yaradan deyil. Şüur gerçəkliyi dərk edən bir vasitədir.

İnsan gerçəkliyi olduğu kimi deyil, onu dərk edə bildiyi qədər anlayır.

Bu isə o deməkdir ki, insanın gördüyü dünya tam gerçəklik deyil, onun şüurunun qəbul edə bildiyi hissəsidir.

Bu səbəbdən:
– fərqli insanlar eyni hadisəni fərqli görə bilər,
– fərqli cəmiyyətlər fərqli “həqiqətlər” yarada bilər.

Lakin bu fərqlilik gerçəkliyin dəyişdiyini göstərmir.
Bu, sadəcə şüurun məhdudiyyətlərini göstərir.

Şüur gerçəkliyin aynası deyil —
o, daha çox onun təhrif olunmuş əksidir.

İnsan nə qədər çox öyrənsə,
onun gerçəkliyi dərk etmə qabiliyyəti də o qədər genişlənir.

◆ Maddə, Enerji, Hərəkət və Zaman

Gerçəklik parçalanmış və təsadüfi elementlərin yığını deyil.
O, daxili əlaqələrə və qanunauyğunluqlara malik olan bütöv bir sistemdir.

Bu sistemin əsasını təşkil edən fundamental atributlar:
Maddə, Enerji, Hərəkət və Zamandır.

Maddə — varlığın konkret formasıdır.
O, fiziki olaraq mövcud olan, hiss edilə bilən və ölçülə bilən reallıqdır.

Enerji — maddənin hərəkət və dəyişmə qabiliyyətidir.
O, maddənin passiv deyil, dinamik olduğunu göstərir.

Hərəkət — maddə və enerjinin dəyişmə formasıdır.
Heç bir maddə tam hərəkətsiz deyil;
hərəkət varlığın ayrılmaz xüsusiyyətidir.

Zaman — bu hərəkət və dəyişmənin ölçüsüdür.
O, proseslərin ardıcılığını və davamlılığını müəyyən edir.

Bu anlayışlar bir-birindən ayrı mövcud deyil:
– maddə enerjisiz mövcud ola bilməz,
– enerji hərəkətsiz ifadə olunmur,
– hərəkət zaman daxilində baş verir.

Onlar bir-birini tamamlayır
və birlikdə varlığın bütöv strukturunu yaradır.

Gerçəklik məhz bu vəhdətin içində mövcuddur.

◆ Zaman və dəyişmə

Gerçəklik sabit deyil.
O, davamlı dəyişmə içindədir.

Dəyişmə varlığın təbiətidir.
Hərəkət isə bu dəyişmənin formasıdır.

Zaman bu dəyişmənin ölçüsüdür.

Hərəkət olmadan dəyişmə yoxdur.
Dəyişmə olmadan isə zamanın mənası yoxdur.

Bu baxımdan:

- zaman və hərəkət ayrılmazdır,
- dəyişmə isə gerçəkliyin əsas xüsusiyyətidir.

İnsan çox zaman sabitlik axtarır,
lakin gerçəklik sabit deyil — o, dinamikdir.

◆ İnsan və gerçəklik

İnsan gerçəkliyin içindədir.
O, gerçəklikdən kənarında mövcud ola bilməz.

Lakin insan çox zaman özünü gerçəklikdən ayrı hesab edir.
Bu isə illüziya yaradır.

İnsan:

- təbiətin bir hissəsidir,
- gerçəkliyin bir formasıdır,
- və eyni zamanda onu dərk etməyə çalışan varlıqdır.

Bu vəziyyət insanı unikal edir:
o, həm gerçəkliyin içindədir,
həm də onu anlamağa çalışan şüurlu varlıqdır.

◆ Nəticə

Gerçəklik dəyişdirilə bilən bir anlayış deyil.
O, yalnız daha düzgün və ya daha yanlış dərk edilə bilər.

İnsan gerçəklikdən qaça bilməz.
O, yalnız onu qəbul edə və ya ondan uzaqlaşa bilər.

Gerçəklikdən uzaqlaşmaq
insanı yanlış nəticələrə aparır.

Gerçəkliyə yaxınlaşmaq isə
insanı anlayışa aparır.

İnsan nə qədər gerçəkliyə yaxınlaşarsa,
o qədər az yanılır.

◆ II HISSƏ — ŞÜUR

Şüurun yaranması və mahiyyəti

İnsan gerçəkliyi dərk etməyə çalışan varlıqdır.
Bu dərk etmə prosesinin mərkəzində isə şüur dayanır.

Şüur olmadan nə düşüncə mövcuddur,
nə anlayış,
nə də insanın özünü “mən” kimi hiss etməsi mümkündür.

Lakin əsas sual açıq qalır:
Şüur nədir?
O haradan yaranır və necə formalaşır?

Bu suallar insan düşüncəsinin ən qədim və ən mürəkkəb suallarındandır.
Onlara verilən cavablar isə çox zaman fərqli və ziddiyyətli olmuşdur.

◆ Şüurun mahiyyəti

Şüur – gerçəkliyin insan tərəfindən dərk olunma formasıdır.

O, ayrıca və müstəqil bir varlıq deyil.
Şüur müəyyən şərtlər daxilində yaranan və davamlı olaraq inkişaf edən bir prosesdir.

Şüur:
– düşünmə qabiliyyətini,
– anlama və şərh etmə bacarığını,
– yaddaşı,
– qərarvermə mexanizmini

özündə birləşdirən mürəkkəb funksional sistemdir.

Bu baxımdan şüur sabit və dəyişməz deyil.
O, daim hərəkətdə olan, formalaşan və yenilənən bir prosesdir.

◆ Şüurun yaranması

Şüur birdən-birə yaranmamışdır.
O, uzun və mürəkkəb təkamül prosesinin nəticəsidir.

İlkin canlı formalar yalnız sadə reaksiyalar verirdi.
Onların davranışı instinktiv və məhdud idi.

Zaman keçdikcə bu reaksiyalar mürəkkəbləşdi:

- sinir sistemi formalaşdı,
- yaddaş meydana gəldi,
- öyrənmə qabiliyyəti inkişaf etdi.

Bu inkişaf nəticəsində canlılar yalnız reaksiya verən deyil, öyrənən və uyğunlaşan varlıqlara çevrildi.

Məhz bu mərhələdə şüurun ilkin formaları meydana gəldi. İnsan isə bu prosesin ən inkişaf etmiş mərhələsini təmsil edir.

◆ Şüur və maddi əsas

Şüur maddədən ayrı mövcud deyil. O, beynin fəaliyyəti ilə birbaşa bağlıdır.

Beyin olmadan insan şüuru mövcud ola bilməz.

Bu baxımdan:

- şüur maddənin məhsuludur,
- lakin sadə maddənin deyil, mürəkkəb və yüksək səviyyədə təşkil olunmuş sistemin nəticəsidir.

Şüur maddədən yaranır, lakin maddənin sadə forması ilə izah edilə bilməz.

Bu, təşkil olunmanın səviyyəsi ilə bağlıdır: maddə müəyyən mürəkkəbliyə çatdıqda şüur kimi keyfiyyət ortaya çıxır.

◆ Şüur və mühit

Şüur yalnız bioloji proseslərin nəticəsi deyil. O, eyni zamanda mühitin təsiri ilə formalaşır.

İnsan:

- cəmiyyət içində yaşayır,
- dil öyrənir,
- təcrübə qazanır,
- sosial münasibətlər qurur.

Bütün bu amillər şüurun inkişafına birbaşa təsir edir.

Bu səbəbdən:

- fərqli mühitlər fərqli düşüncə formaları yaradır,
- fərqli cəmiyyətlər fərqli şüur modelləri formalaşdırır.

Şüür tək cəbioloji deyil,
eyni zamanda sosial və mədəni bir fenomenidir.

◆ Şüurun məhdudiyətləri

Şüür hər şeyi dərk edə bilmir.

İnsan:

- yalnız müəyyən hiss orqanları vasitəsilə məlumat alır,
- bu məlumatları məhdud şəkildə emal edir.

Bu isə o deməkdir ki,
insanın gördüyü və anladığı dünya
tam gerçəklik deyil,
onun şüurunun qəbul edə bildiyi hissəsidir.

Şüür gerçəkliyi tam əks etdirmir —
onu seçir, filtdən keçirir və şərh edir.

Bu məhdudiyət insanın yanılmasına səbəb ola bilər.
Bu səbəbdən insan öz şüurunun sərhədlərini anlamalıdır.

◆ Şüür və subyektivlik

Şüür fərddir.

Hər insan:

- fərqli düşünür,
- fərqli hiss edir,
- fərqli nəticələr çıxarır.

Bu fərqlilik subyektivlik yaradır.

Subyektivlik insanın gerçəkliyi necə gördüyünü müəyyən edir,
lakin gerçəkliyin özünü dəyişdirmir.

Yəni:

insanlar fərqli “həqiqətlər” yarada bilər,
amma gerçəklik təkdir.

Şüür bu gerçəkliyi müxtəlif formalarda əks etdirir.

◆ Şüurun inkişafı

Şüür sabit deyil.
O, davamlı olaraq inkişaf edir.

- təcrübə artdıqca,
- bilik çoxaldıqca,
- düşüncə dərinləşdikcə

şüür da dəyişir və genişlənilir.

İnsan öz şüurunu inkişaf etdirə bilən yeganə varlıqdır.

Bu isə ona iki imkan verir:
– gerçəkliyə daha yaxınlaşmaq,
– və ya yanlış təsəvvürlər içində qalmaq.

Seçim isə insanın öz əlindədir.

◆ Nəticə

Şüür gerçəkliyin özü deyil.
O, gerçəkliyin dərk olunma vasitəsidir.

İnsan şüür vasitəsilə gerçəkliyə yaxınlaşa bilər.
Lakin onu tam şəkildə əhatə edə bilməz.

Bu səbəbdən düşünmək sadəcə qabiliyyət deyil,
eyni zamanda məsuliyyətdir.

İnsan düşündükcə yalnız bilik qazanmır,
eyni zamanda gerçəkliyə münasibətini formalaşdırır.

Və bu münasibət
onun həyatını müəyyən edir.

◆ III HİSSƏ — QORXU VƏ İNANC

Qorxunun mahiyyəti və rolu

İnsan yalnız düşünən varlıq deyil.
O, eyni zamanda hiss edən və reaksiya verən varlıqdır.

Bu reaksiyaların ən güclülərindən biri isə qorxudur.

Qorxu insan həyatında mühüm rol oynayır.
O, həm qoruyur, həm də məhdudlaşdırır.

İnsan təhlükə ilə üzləşdikdə
qorxu onun ən sürətli və ən effektiv reaksiyasına çevrilir.
Lakin eyni qorxu, düzgün anlaşılmadıqda,
insanı gerçəklikdən uzaqlaşdırır da bilər.

◆ Qorxunun mahiyyəti

Qorxu – təhlükəyə qarşı yaranan təbii reaksiyadır.

Bu reaksiya insanın sağ qalması üçün formalaşmışdır.
Qorxu olmasaydı, insan özünü təhlükələrdən qoruya bilməzdi.

Bu baxımdan qorxu:
– bioloji olaraq zəruridir,
– həyatı qoruyan mexanizmdir.

Qorxu insanın zəifliyi deyil,
onun təbiətinin bir hissəsidir.

Lakin bu mexanizmin düzgün işləməsi üçün
onun idarə olunması vacibdir.

◆ Qorxu və şüur

Qorxu yalnız instinkt deyil.
O, şüurla da sıx bağlıdır.

İnsan yalnız real təhlükədən deyil,
eyni zamanda düşüncələrindən də qorxa bilər.

– gələcək qorxusu,
– itirmək qorxusu,
– ölüm qorxusu

kimi hisslər şüurun yaratdığı qorxu formalarıdır.

Bu qorxular real təhlükə olmadan da meydana gələ bilər.
İnsan öz düşüncələri ilə özünü qorxu vəziyyətinə sala bilər.

Bu isə göstərir ki,
qorxu tək-cə xarici reallıqdan deyil,
daxili dünyadan da qaynaqlanır.

◆ Qorxunun genişlənməsi

Qorxu zamanla öz ilkin funksiyasından uzaqlaşa bilər.

O, artıq yalnız təhlükədən qorumaq üçün deyil, insanı yönləndirmək və idarə etmək üçün də istifadə olunur.

İnsan:

- bilmədiyindən qorxur,
- anlamadığından qorxur,
- nəzarət edə bilmədiyindən qorxur.

Bu qorxular düşüncəni məhdudlaşdırır və insanı passiv vəziyyətə salır.

Belə olduqda qorxu artıq qoruyucu mexanizm deyil, məhdudlaşdırıcı gücə çevrilir.

◆ İnançın yaranması

İnanç çox zaman qorxudan doğur.

İnsan anlamadığı və izah edə bilmədiyi hadisələr qarşısında özünə rahatlıq verən cavablar yaratmağa çalışır.

Bu cavablar zamanla:

- sistemləşir,
- qəbul olunur,
- və dəyişməz həqiqət kimi təqdim edilir.

Beləliklə inanc formalaşır.

İnanç insan üçün psixoloji rahatlıq yarada bilər. Lakin bu rahatlıq çox zaman sual vermənin qarşısını alır.

◆ Qorxu və sistemlər

Tarix boyu müxtəlif düşüncə və idarəetmə sistemləri qorxu üzərində qurulmuşdur.

- cəza qorxusu,
- günah anlayışı,
- mükafat və cəza mexanizmləri

vəsitəsilə insan davranışı yönləndirilmişdir.

Bu halda qorxu artıq qoruyucu mexanizm deyil, idarəetmə alətinə çevrilir.

İnsan qorxduqca daha asan idarə olunur.
Bu isə onun düşüncə azadlığını zəiflədir.

◆ İnanc və məsuliyyət

İnanc insan üçün rahatlıq yarada bilər.
Lakin bu rahatlıq bəzən düşünmənin qarşısını alır.

İnsan hazır cavabları qəbul etdikdə:

- sual verməyi dayandırır,
- araşdırmır,
- məsuliyyəti üzərindən atır.

Bu isə inkişafı zəiflədir.

Düşünmək məsuliyyət tələb edir.
İnanc isə bəzən bu məsuliyyətdən qaçmağın bir yoluna çevrilir.

◆ Azad düşüncə

Qorxudan azad olmaq
tam qorxusuz olmaq demək deyil.

Bu, qorxunu anlamaq
və onun təsirindən çıxmaq deməkdir.

Azad düşüncə:

- sual verməkdir,
- araşdırmaqdır,
- qəbul etməzdən əvvəl düşünməkdir.

Bu yanaşma rahat deyil.
O, insanı qeyri-müəyyənliklə üzləşdirir.

Lakin məhz bu qeyri-müəyyənlik
gerçəkliyə yaxınlaşmanın başlanğıcıdır.

◆ Nəticə

Qorxu insanın düşməni deyil.
Lakin o, idarə olunmadıqda insanı məhdudlaşdırır.

İnanc isə insanın ehtiyacından doğur.
Lakin o, düşüncəni əvəz etdikdə problemə çevrilir.

İnsan:

- qorxunu anlamalı,
- inancı sorgulamalı,
- və düşüncə məsuliyyətini qəbul etməlidir.

Yalnız bu halda o, gerçəkliyə yaxınlaşa bilər.

İnsan nə qədər az qorxursa,
o qədər çox düşünür.

Və nə qədər çox düşünürsə,
o qədər az idarə olunur.

◆ IV HİSSƏ — QANUNLAR

Təbiət qanunları və səbəbiyyət

Gerçəklik təsadüfi və nizamsız bir yığın deyil.
O, daxili nizam və qanunauyğunluqlar əsasında fəaliyyət göstərən bütöv bir sistemdir.

Bu qanunauyğunluqlar təbiət qanunları adlanır.

◆ Təbiət qanunlarının mahiyyəti

Təbiət qanunları – gerçəklikdə baş verən hadisələrin davamlı, təkrarlanan və dəyişməz əlaqələridir.

Onlar insan tərəfindən yaradılmır.
İnsan yalnız onları müşahidə edir, kəşf edir və anlamağa çalışır.

Bu baxımdan:

- qanunlar obyektivdir,
- insan düşüncəsindən asılı deyil,
- və bütün kainatda keçərlidir.

Gerçəklik bu qanunlar əsasında mövcuddur,
insan isə bu qanunları anladıqca gerçəkliyə yaxınlaşır.

◆ Qanun və varlığın atributları

Gerçəklik Maddə, Enerji, Hərəkət və Zamanın vəhdətindən ibarətdir.

Qanunlar isə bu vəhdətin işləmə formasıdır.

Yəni:

- maddə hərəkət edir,
- enerji dəyişir və ötürülür,
- zaman bu dəyişməni ölçür,

və bütün bunlar müəyyən qanunauyğunluq daxilində baş verir.

Bu səbəbdən qanunlar ayrıca bir varlıq deyil.
Onlar varlığın öz daxili nizamıdır.

◆ Səbəb–nəticə əlaqəsi

Hər bir hadisənin səbəbi vardır.
Heç nə səbəbsiz baş vermir.

Hər nəticə müəyyən səbəblərin nəticəsidir.

Bu prinsip səbəbiyyət adlanır və
gerçəkliyin əsas prinsiplərindən biridir.

Səbəbiyyət hadisələr arasında əlaqəni izah edir
və gerçəkliyin nizamsız olmadığını göstərir.

◆ Təsadüf anlayışı

İnsan çox zaman anlamadığı hadisələri təsadüf adlandırır.

Lakin təsadüf hadisənin səbəbsiz olması demək deyil.
Bu, sadəcə səbəbin insan tərəfindən bilinməməsidir.

Bu baxımdan:

- təsadüf subyektiv anlayışdır,
- səbəbiyyət isə obyektivdir.

İnsan bilmədiyini “təsadüf” adlandırır,
amma gerçəklikdə səbəbsiz heç nə yoxdur.

◆ Qanunların dəyişməzliyi

Təbiət qanunları dəyişmir.

Dəyişən yalnız insanın bu qanunları anlama səviyyəsidir.

Elm inkişaf etdikcə:

- yeni qanunauyğunluqlar kəşf olunur,
- mövcud biliklər daha dəqiq izah edilir.

Lakin bu, qanunların dəyişməsi deyil, onların daha dərindən anlaşılmasıdır.

◆ İnsan və qanunlar

İnsan təbiət qanunlarından kənar deyil.
O, bu qanunların daxilində mövcuddur.

İnsan qanunları poza bilməz.
O, yalnız onları anlayaraq istifadə edə bilər.

Bu baxımdan:
– inkişaf qanunları anlamaqdan keçir,
– texnologiya isə bu qanunlardan istifadə nəticəsidir.

İnsan nə qədər çox anlayırsa,
o qədər çox imkan əldə edir.

◆ Nəticə

Gerçəklik nizamsız deyil.
O, qanunauyğunluqlar əsasında mövcuddur.

Qanunlar:
– varlığın daxili nizamıdır,
– səbəb–nəticə əlaqəsinin ifadəsidir.

İnsan bu qanunları anladıqca
gerçəkliyə daha da yaxınlaşır.

Və gerçəkliyi anlamaq
insanın ən böyük gücünə çevrilir.

◆ V HİSSƏ — SİSTEMLƏR

Düşüncə sistemləri və onların rolu

İnsan tək-tək düşüncələrlə yaşamır.
O, düşüncələrini müəyyən çərçivəyə salır və sistem halına gətirir.

Bu sistemlər vasitəsilə insan:

- dünyanı izah edir,
- hadisələri dəyərləndirir,
- qərarlar verir.

Beləliklə insanın düşüncəsi təsadüfi deyil, müəyyən strukturlar daxilində formalaşır.

Bu strukturlara ümumi olaraq düşüncə sistemləri deyilir.

◆ Sistem nədir?

Sistem – müəyyən prinsiplər və qaydalar əsasında qurulmuş düşüncə modelidir.

Bu model:

- gerçəkliyi izah etməyə çalışır,
- insan davranışını yönləndirir,
- dünyaya baxış formasını müəyyən edir.

Sistem insan üçün bir növ “düşüncə xəritəsi” rolunu oynayır. O, mürəkkəb reallığı daha anlaşılın formaya salmağa çalışır.

◆ Sistemlərin yaranması

İnsan anlamadığı şeyi izah etməyə çalışır.

Bu ehtiyac düşüncə sistemlərinin yaranmasının əsas səbəbidir.

Tarix boyu bu ehtiyac nəticəsində müxtəlif sistemlər formalaşmışdır:

- dinlər,
- fəlsəfələr,
- ideologiyalar.

Bu sistemlər insanın düşüncə tarixinin məhsuludur və onun dünyanı anlama cəhdlərini əks etdirir.

◆ Dinlər

Dinlər insanın ən qədim düşüncə sistemlərindən biridir.

Onlar:

- kainatı izah etməyə çalışır,
- həyatın mənasını təqdim edir,
- davranış qaydaları müəyyən edir.

Dinlər çox zaman inanca əsaslanır
və mütləq həqiqət iddiası daşıyır.

Bu isə bəzən sual verməyi məhdudlaşdırır
və fərqli baxışlara qarşı qapalı mühit yaradır.

Lakin eyni zamanda dinlər
insana mənəvi dayaq və sosial nizam da verə bilir.

◆ Fəlsəfələr

Fəlsəfə sual vermək üzərində qurulmuş sistemdir.

O:

- düşünməyi təşviq edir,
- anlayışları araşdırır,
- fərqli baxışlar təqdim edir.

Fəlsəfə insanı hazır cavablarla deyil,
davamlı suallar vasitəsilə düşünməyə yönəldir.

Lakin fəlsəfələr çox vaxt:

- yekun nəticə vermir,
- müxtəlif və bəzən ziddiyyətli yanaşmalar yaradır.

Bu isə onu həm güclü, həm də qeyri-müəyyən edir.

◆ İdeologiyalar

İdeologiyalar cəmiyyətin idarə olunması üçün formalaşmış sistemlərdir.

Onlar:

- müəyyən məqsədlər irəli sürür,
- insan davranışını yönləndirir,
- kollektiv düşüncə formalaşdırır.

İdeologiyalar praktik təsir gücünə malikdir
və geniş kütlələri istiqamətləndirə bilir.

Lakin bəzən onlar:

- gerçəkliyi təhrif edir,
  - fərdi düşüncəni məhdudlaşdırır,
  - insanı sistemə tabe etməyə çalışır.
-

◆ Sistemlərin məhdudiyyətləri

Heç bir sistem mükəmməl deyil.

Hər bir sistem:

- müəyyən dövrün,
- müəyyən şərtlərin,
- müəyyən düşüncə səviyyəsinin məhsuludur.

Bu səbəbdən:

- sistemlər dəyişə bilər,
- yenilənə bilər,
- və ya köhnələ bilər.

Sistemlər gerçəkliyi tam əhatə edə bilməz.
Onlar yalnız onu izah etməyə çalışan modellərdir.

◆ İnsan və sistemlər

İnsan çox zaman sistemi həqiqət kimi qəbul edir.

Lakin sistem:

- gerçəkliyin özü deyil,
- gerçəkliyin izah formasıdır.

Bu fərqi anlamaq son dərəcə vacibdir.

İnsan sistemi mütləqləşdirdikdə
o, gerçəklikdən uzaqlaşmağa başlayır.

◆ Realizmin yanaşması

Realizm Sistemi digər sistemləri tam rədd etmir.

O:

- onların güclü tərəflərini qəbul edir,
- zəif tərəflərini göstərir,
- və onları gerçəklik prizmasından qiymətləndirir.

Realizm üçün əsas olan sistem deyil,
gerçəklikdir.

Sistem yalnız vasitədir,
məqsəd isə gerçəkliyi anlamaqdır.

◆ Nəticə

Düşüncə sistemləri insan üçün zəruridir.
Onlar düşüncəni təşkil edir və istiqamətləndirir.

Lakin onlar mütləq həqiqət deyil.

İnsan sistemi deyil,
gerçəkliyi əsas götürməlidir.

Yalnız bu halda o,
daha doğru nəticələrə yaxınlaşa bilər.

Gerçəklik sistemdən üstündür.
Onu anlayan insan isə
sistemlərin məhdudiyyətindən azad olur.

◆ VI HİSSƏ — CƏMİYYƏT

İnsan, əxlaq və sosial nizam

İnsan tək yaşamır.
O, cəmiyyət içində mövcuddur.

Cəmiyyət isə sadəcə insanların mexaniki toplusu deyil.
O, müəyyən qaydalar, dəyərlər və münasibətlər sistemidir.

İnsan cəmiyyət daxilində formalaşır,
eyni zamanda cəmiyyət də insanın fəaliyyəti ilə dəyişir.

Bu qarşılıqlı təsir
insan həyatının sosial əsasını təşkil edir.

◆ Cəmiyyətin mahiyyəti

Cəmiyyət – insanların qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində yaranan
mürəkkəb sosial sistemdir.

Bu sistem:
– əmək bölgüsü yaradır,
– təhlükəsizlik təmin edir,
– inkişaf üçün şərait yaradır.

Cəmiyyət insanın təkbaşına əldə edə bilməyəcəyi
imkanları yaradır.

Lakin eyni zamanda:

- insanı formalaşdırır,
- davranışını istiqamətləndirir,
- və onu müəyyən çərçivələr daxilində saxlayır.

Bu baxımdan cəmiyyət həm imkan,
həm də məhdudiyyət yaradan mühitdir.

◆ Əxlaq anlayışı

Əxlaq – cəmiyyətin qəbul etdiyi davranış qaydaları sistemidir.

O, insanlara:

- nə etmək olar,
- nə etmək olmaz

kimi meyarlar təqdim edir.

Əxlaq sosial nizamın qorunmasında mühüm rol oynayır.
O, insanların bir-biri ilə münasibətlərini tənzimləyir.

Lakin əxlaq sabit və dəyişməz deyil.
O, zamanla və şəraitə uyğun olaraq dəyişir.

◆ Əxlaqın mənşəyi

Əxlaq göydən gələn hazır qaydalar toplusu deyil.
O, insan cəmiyyətinin formalaşdırdığı bir sistemdir.

İnsanlar birlikdə yaşamaq üçün
müəyyən davranış qaydaları yaradırlar.

Bu qaydalar zamanla:

- qəbul olunur,
- qorunur,
- və ənənəyə çevrilir.

Beləliklə əxlaq sosial təcrübənin nəticəsi kimi formalaşır.

◆ Ədalət anlayışı

Ədalət – cəmiyyət daxilində tarazlığın qorunması prinsipidir.

O, insanların:

- hüquqlarını,
- məsuliyyətlərini,
- qarşılıqlı münasibətlərini

tənzimləyir.

Ədalət sosial nizamın əsas dayaqlarından biridir.

Lakin ədalət anlayışı da universal və dəyişməz deyil.

O, fərqli cəmiyyətlərdə və dövrlərdə fərqli formalarda təzahür edə bilər.

Bu isə onun sosial xarakter daşdığını göstərir.

◆ Dövlət və idarəetmə

Cəmiyyət böyüdükcə və mürəkkəbləşdikcə idarəetmə ehtiyacı yaranır.

Bu ehtiyac nəticəsində dövlət formalaşır.

Dövlət:

- qaydaları qoruyur,
- nizam yaradır,
- təhlükəsizliyi təmin edir.

O, cəmiyyətin təşkil olunmuş forması kimi çıxış edir.

Lakin dövlət də mükəmməl deyil.

O:

- güc mərkəzinə çevrilə bilər,
- fərdi azadlıqları məhdudlaşdırmağa bilər,
- və bəzən öz funksiyasından uzaqlaşmağa bilər.

Bu səbəbdən dövlət də daim qiymətləndirilməli və nəzarətdə saxlanmalıdır.

◆ İnsan və cəmiyyət

İnsan cəmiyyətin məhsuludur.

Onun düşüncəsi, davranışı və dəyərləri mühit tərəfindən formalaşdırılır.

Lakin insan yalnız cəmiyyətin nəticəsi deyil.

İnsan:

- düşünə bilir,

- seçə bilir,
- dəyişə bilir.

Bu xüsusiyyətlər ona
cəmiyyəti də dəyişmək imkanı verir.

İnsan həm formalaşan,
həm də formalaşdıran varlıqdır.

◆ Sosial təsir

Cəmiyyət insanın düşüncəsinə və dünyagörüşünə güclü təsir göstərir.

- ailə,
- təhsil,
- sosial mühit

insanın baxışlarını formalaşdırır.

Bu səbəbdən insan çox zaman
öz düşüncəsini “tamamilə özününkü” hesab etsə də,
əslində o, mühitin təsiri altında formalaşmış olur.

Bu təsiri anlamaq
insanın daha müstəqil düşünə bilməsi üçün vacibdir.

◆ Nəticə

Cəmiyyət insan üçün zəruridir.
O, həyatın təşkil olunmuş formasıdır.

Lakin cəmiyyət mütləq həqiqət deyil.

Əxlaq və ədalət anlayışları
dəyişə və inkişaf edə bilər.

İnsan:
– cəmiyyətin təsirini anlamalı,
– lakin düşüncə azadlığını qoruyub saxlamalıdır.

Yalnız bu halda o,
həm cəmiyyətin bir hissəsi,
həm də azad düşünən fərd ola bilər.

İnsan cəmiyyətə uyğunlaşmalı,
amma onun içində itməməlidir.

◆ VII HİSSƏ — REALİZM

Realizmin prinsipləri və yanaşması

İndiyə qədər insan, şüur, qorxu, sistemlər və cəmiyyət araşdırıldı.

Bu mərhələdə əsas sual ortaya çıxır:

Bu qədər fərqli yanaşmalar, fikirlər və sistemlər içində insan gerçəkliyə necə yaxınlaşa bilər?

Bu sualın cavabı Realizm Sistemində təqdim olunur.

Realizm əvvəlki bütün araşdırmaların nəticəsi kimi çıxış edir. O, parçalanmış düşüncələri bir sistem daxilində birləşdirir və gerçəkliyə yönəlmiş vahid yanaşma təqdim edir.

◆ Realizmin mahiyyəti

Realizm – gerçəkliyi olduğu kimi qəbul etməyə çalışan yanaşmadır.

O:

- gerçəkliyi dəyişdirmir,
- onu gizlətmir,
- və ona süni mənalara yükləmir.

Realizm üçün əsas prinsip sadədir:

Gerçəklik insanın onu necə görmək istəməsindən asılı deyil.

Bu yanaşma insanı təsəvvürlərdən uzaqlaşdırır və onu birbaşa gerçəkliklə üz-üzə qoyur.

◆ Realizmin əsas prinsipləri

Realizm Sistemi üç əsas prinsip üzərində qurulur:

1. Gerçəkliyin üstünlüyü

Heç bir inanc, ideologiya və ya düşüncə sistemi gerçəklikdən üstün ola bilməz.

Əgər bir fikir gerçəkliklə ziddiyyət təşkil edirsə,
o fikir yenidən qiymətləndirilməlidir.

---

2. Məntiq və səbəbiyyət

Hər bir fikir səbəb–nəticə əlaqəsi ilə izah olunmalıdır.

Məntiqsiz iddialar və daxili ziddiyyətlər
qəbul edilə bilməz.

Realizm üçün inanmaq kifayət deyil —
anlamaq və əsaslandırmaq vacibdir.

---

3. Açıq düşüncə

Heç bir fikir toxunulmaz deyil.

Hər şey sual oluna bilər,
araşdırıla bilər və yenidən dəyərləndirilə bilər.

Bu prinsip düşüncəni canlı saxlayır
və onu dogmaya çevrilməkdən qoruyur.

◆ Realizm və digər sistemlər

Realizm digər sistemləri tam rədd etmir.

O:
– dinlərin mənəvi tərəfini,
– elmin araşdırma metodunu,
– fəlsəfənin sualvermə qabiliyyətini

qəbul edir.

Lakin eyni zamanda
onların məhdudiyətlərini də göstərir.

Realizm üçün əsas olan sistemlər deyil,
onların gerçəkliyə nə qədər uyğun olmasıdır.

◆ Realizm və azadlıq

Realizm azad düşüncəni əsas götürür.

Lakin bu azadlıq
istənilən fikri kor-koranə qəbul etmək demək deyil.

Həqiqi azadlıq:

- düşünmək,
- analiz etmək,
- və şüurlu şəkildə qərar verməkdir.

Bu azadlıq məsuliyyət tələb edir.

Çünki insan düşündükcə
öz qərarlarının nəticəsini də qəbul etməlidir.

◆ **Praktik realizm**

Realizm yalnız nəzəri yanaşma deyil.
O, gündəlik həyatda tətbiq oluna bilən bir düşüncə modelidir.

İnsan:

- qərar verərkən,
- hadisələri dəyərləndirərkən,
- münasibətlər qurarkən

gerçəkliyi əsas götürdükdə
daha düzgün və daha stabil nəticələr əldə edə bilər.

Realizm həyatın içində işləyən bir yanaşmadır,
sadəcə nəzəri fikir deyil.

◆ **Realizm və insan**

Realizm insanı idealizə etmir.

O, insanı:

- güclü və zəif tərəfləri ilə,
- imkan və məhdudiyyətləri ilə

olduğu kimi qəbul edir.

Bu yanaşma insanı daha real edir,
onu illüziyadan uzaqlaşdırır
və məsuliyyətli düşüncəyə yönəldir.

İnsan özünü olduğu kimi qəbul etdikdə
daha düzgün inkişaf edə bilər.

◆ Nəticə

Realizm gerçəkliyi qəbul etməyi tələb edir.

Bu, hər zaman asan deyil.

Çünki gerçəklik bəzən insanın gözləntilərinə uyğun gəlmir.

Lakin bu yanaşma daha doğru yoldur.

İnsan gerçəklikdən uzaqlaşdıqca
yanlıslara yaxınlaşır.

Gerçəkliyə yaxınlaşdıqca isə
anlayışa, azadlığa və daha düzgün qərarlara doğru irəliləyir.

Realizm bu yolun adıdır.

◆ VIII HİSSƏ — RQ (REALİZM ZƏKASI)

Realizm zəkası nədir və necə formalaşır

İnsan düşünür.

Lakin bütün düşüncələr eyni səviyyədə deyil — nə aydınlıq, nə də doğruluq baxımından.

Düşüncənin keyfiyyəti onun gerçəkliyə nə qədər yaxın olması ilə ölçülür.

Bu nöqtədə Realizm Sistemi yeni bir anlayış təqdim edir:

RQ — Realizm Zəkası

◆ RQ nədir?

RQ – insanın gerçəkliyi:

- düzgün qavrama,
- məntiq çərçivəsində analiz etmə,
- və düzgün nəticə çıxarma qabiliyyətidir.

RQ sadəcə məlumat yığmaq deyil.

O, məlumatı gerçəkliklə uyğunlaşdırma bacarığıdır.

Bu baxımdan RQ:

düşüncənin keyfiyyət göstəricisidir.

◆ RQ və digər zəka anlayışları

İnsan zəkası müxtəlif formalarda izah olunur:

- IQ → məntiqi və analitik qabiliyyət
- EQ → emosional anlayış və münasibət
- SQ → ruhani və mənəvi dəyərlər

RQ isə bunlardan fərqli olaraq:

- gerçəkliyi düzgün dərk etmə qabiliyyətidir.

RQ digər zəka formalarını əvəz etmir, onları tamamlayan üst qat kimi çıxış edir.

◆ RQ-nun əsas xüsusiyyətləri

Realizm Zəkası aşağıdakı prinsiplərlə formalaşır:

1. Obyektivlik

Şəxsi istəklər, qorxular və inanclar düşüncənin nəticəsini təhrif etməməlidir.

---

2. Məntiqi ardıcılıq

Fikirilər səbəb–nəticə əlaqəsinə uyğun qurulmalıdır. Ziddiyyətlər zəif düşüncənin göstəricisidir.

---

3. Şübhə və araşdırma

Heç bir fikir toxunulmaz deyil. Hər iddia sual oluna bilməlidir.

---

4. Dəyişə bilmə qabiliyyəti

Yeni məlumat qarşısında fikri yeniləyə bilmək RQ-nun əsas göstəricilərindən biridir.

◆ RQ-nun formalaşması

RQ anadangəlmə sabit bir xüsusiyyət deyil.
O, inkişaf etdirilir.

Bu inkişaf:

- öyrənmə,
- təcrübə,
- düşünmə və analiz

vasitəsilə baş verir.

İnsan nə qədər çox düşünür və analiz edirsə,
o qədər də öz düşüncə keyfiyyətini yüksəldir.

◆ RQ və səhvlər

Səhv etmək RQ-nun zəifliyi deyil.
Səhvdə qalmaq zəiflikdir.

RQ yüksək olan insan:

- səhvini qəbul edir,
- onu analiz edir,
- və nəticə çıxarır.

Bu proses inkişafın əsas mexanizmidir.

Səhv, düzgün istifadə edildikdə
düşüncəni gücləndirən vasitəyə çevrilir.

◆ RQ və məsuliyyət

Düşünmək azadlıqdır.
Lakin bu azadlıq məsuliyyət tələb edir.

RQ yüksək olan insan:

- qəbul etdiyi fikrin nəticəsini anlayır,
- qərarlarının məsuliyyətini daşıyır,
- və təsadüfi düşünmür.

Bu, düşüncənin yetkinlik mərhələsidir.

◆ RQ və gələcək

İnsanlığın inkişafı yalnız texnologiya ilə ölçülmür.
Əsas inkişaf düşüncə keyfiyyətində baş verir.

RQ artdıqca:

- yanlış qərarlar azalır,
- daha stabil sistemlər formalaşır,
- cəmiyyət daha balanslı olur.

Yəni düşüncə səviyyəsi
birbaşa sosial sistemlərin keyfiyyətini müəyyən edir.

◆ Nəticə

RQ – gerçəkliyə yaxın düşüncənin göstəricisidir.

İnsan bu zəkanı inkişaf etdirdikcə:

- daha aydın görür,
- daha düzgün anlayır,
- və daha məsuliyyətli qərarlar verir.

Bu işə onu tək cə bilikli deyil,
eyni zamanda şüurlu və real düşünən varlığa çevirir.

RQ-nun yüksəlməsi
insanın gerçəkliyə yaxınlaşması deməkdir.

◆ YEKUN

Gerçəkliklə barışmaq

Bu kitab boyunca insan, şüur, qorxu, sistemlər, cəmiyyət və realizm araşdırıldı.

Bütün bu anlayışlar bir nöqtəyə gətirib çıxarır:

İnsan gerçəkliklə necə münasibət qurmaldır?

◆ Gerçəklikdən qaçış

İnsan çox zaman gerçəklikdən uzaqlaşır.

O:

- özünə rahat olan cavabları seçir,

- çətin suallardan qaçır,
- həqiqəti dəyişdirməyə çalışır.

Lakin bu yanaşma müvəqqətidir.

Gerçəklik dəyişmir.
O, yalnız gözardı edilir.

◆ Qəbul və anlayış

Gerçəkləklə barışmaq
onu passiv şəkildə qəbul etmək demək deyil.

Bu:

- onu anlamaq,
- onunla uyğunlaşmaq,
- və onun daxilində doğru qərarlar verməkdir.

İnsan gerçəkliyi qəbul etdikdə
daha aydın düşünməyə başlayır.

◆ Həqiqətə yaxınlaşmaq

Həqiqət tam şəkildə əldə olunmaya bilər.
Lakin insan ona yaxınlaşa bilər.

Bu yaxınlaşma:

- düşünməklə,
  - araşdırmaqla,
  - sual verməklə mümkündür.
-

◆ Azadlıq və məsuliyyət

Gerçəklik azadlıq verir.
Lakin bu azadlıq məsuliyyətlə birlikdə gəlir.

İnsan:

- seçir,
- qərar verir,
- və nəticəsini yaşayır.

Bu, qaçılmazdır.

◆ İnsan və yol

İnsan bu dünyada sadəcə mövcud deyil.
O, eyni zamanda anlayan və dəyişən varlıqdır.

Onun qarşısında iki yol var:
– gerçəklikdən uzaqlaşmaq,
– və ya ona yaxınlaşmaq.

Bu seçim onun öz əlindədir.

◆ Son söz

Gerçəklik hər zaman var idi və var olacaq.
Dəyişən yalnız insanın onu anlama səviyyəsidir.

Bu kitab
həqiqətin son nöqtəsi deyil.

Bu, sadəcə bir istiqamətdir.

Bu istiqamət:
– düşünmək,
– anlamaq,
– və gerçəkliyə yaxınlaşmaq yoludur.

◆ Sükut

Bəzən ən doğru anlayış
sözlə deyil, sükutla gəlir.

İnsan düşündükcə sözlər azalır,
anlayış isə dərinləşir.

◆ EPİLOQ

Sükutdan sonrakı həqiqət

Hər kitabın bir sonu olur.
Lakin hər son, eyni zamanda bir başlanğıcdır.

Bu kitab burada bitir.
Amma düşüncə burada bitməməlidir.

◆ Oxucu və yol

Sən bu sətirlərə qədər gəldinsə,
artıq sadəcə oxucu deyilsən.

Sən:

- sual verən,
- düşünən,
- və axtaran bir insansan.

Bu isə başlanğıcdır.

◆ Həqiqətin yükü

Həqiqət hər zaman yüngül olmur.

O:

- bəzən insanı narahat edir,
- bəzən suallar yaradır,
- bəzən isə köhnə düşüncələri dağıdır.

Lakin bu dağılış zəruridir.

Çünki yeni anlayış
yalnız köhnə çərçivələr dağıldıqdan sonra yaranır.

◆ Tək qalmaq

Gerçəkliliklə üzləşən insan
bəzən özünü tək hiss edir.

Çünki:

- o, hazır cavablardan uzaqlaşır,
- kütləvi düşüncədən ayrılır.

Lakin bu təklik zəiflik deyil.
Bu, düşüncənin azadlıq mərhələsidir.

◆ Sualın dəyəri

Cavablar dəyişə bilər.
Sistemlər dəyişə bilər.

Lakin sual vermək qabiliyyəti
insanın ən böyük gücüdür.

Sual verən insan dayanmaz.
O, axtarışda qalır.

◆ Sonsuzluğa baxış

İnsan məhduddur.
Lakin onun düşüncəsi sonsuzluğa yönələ bilər.

Bu baxış:
– insanı kiçiltmir,
– əksinə, ona məsuliyyət verir.

Çünki anlamağa çalışan varlıq
artıq dəyişməyə başlayan varlıqdır.

◆ Son düşüncə

Gerçəklik dəyişməzdir.
Lakin onu dərk edən insan dəyişir.

Bu dəyişmə:
– sakit,
– dərin,
– və davamlıdır.

◆ Sükut

Bəzən ən doğru cavablar
sözlərdə deyil.

Onlar:
– düşüncədə,
– hissdə,
– və sükutun içində gizlidir.

◆ SON SÖZ

Bu kitab sənə nə öyrətdisə,
onu qəbul etməyə məcbur deyilsən.

Amma əgər bu kitab səni düşündürdüsə,
o artıq öz məqsədinə çatdı.

▣ II KİTAB

REALİZM MƏKTƏBİ — KAINAT, TANRI VƏ VARLIQ

◆ GİRİŞ

Varlığın böyük sualları

İnsan yalnız özünü anlamaqla kifayətlənmir.
O, eyni zamanda onu əhatə edən varlığı da dərk etməyə çalışır.

Bu axtarışın mərkəzində isə
ən qədim və ən böyük suallar dayanır:

Kainat nədir?
Onun başlanğıcı varmı?
Varlıq necə mövcuddur?
Tanrı varmı?
Və əgər varsa, o nədir?

Bu suallar insan düşüncəsinin sərhədlərini müəyyən edir.
Onlar sadəcə fəlsəfi deyil —
varlığın özünə yönəlmiş suallardır.

◆ Axtarış yolları

Bu suallara cavab tapmaq üçün
insan tarix boyu müxtəlif yollar seçmişdir.

Bəziləri inanmışdır.
Onlar cavabı dində axtarmışdır.

Bəziləri araşdırmışdır.
Onlar cavabı elmdə axtarmışdır.

Bəziləri isə şübhə etmişdir.
Onlar heç bir cavabı tam qəbul etməmişdir.

Bu yanaşmaların hər biri
öz çərçivəsində müəyyən izahlar təqdim edir.

Lakin bu izahlar çox zaman
ya natamam olur,
ya da bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir.

◆ Problemin mahiyyəti

Əsas problem cavabların olmaması deyil.

Əsas problem
verilən cavabların məntiqi baxımdan
tam uyğun və ardıcıl olmamasıdır.

İnsan çox zaman:

- anlamadığı şeyi inancla doldurur,
- izah edə bilmədiyini mistikləşdirir,
- və ya hər şeyi tam inkar edir.

Bu yanaşmaların hər biri
gerçəkliyin yalnız bir hissəsini əhatə edir.

Bu isə insanın bütöv mənzərəni görməsinə mane olur.

◆ Yeni yanaşma zərurəti

Bu səbəbdən yeni bir yanaşmaya ehtiyac yaranır.

Bu yanaşma:

- nə kor-koranə inanca əsaslanmalıdır,
- nə də hər şeyi inkar etməlidir.

O, varlığı olduğu kimi qəbul etməli
və onu məntiq çərçivəsində izah etməyə çalışmalıdır.

Bu yanaşma
sual verməkdən qorxmamalıdır
və cavabları mütləqləşdirməməlidir.

◆ Realizm Məktəbi

Bu kitabda təqdim olunan yanaşma
Şahin Mirzə realizminin davamıdır.

Əgər birinci kitab
insanın gerçəkliklə münasibətini izah edirdisə,
bu kitab:
– kainatı,
– varlığı,
– və Tanrı anlayışını

daha geniş miqyasda araşdırır.

Bu artıq fərdi düşüncədən
kosmik düşüncəyə keçiddir.

◆ Metod

Bu kitabın yanaşması sadədir:

- əvvəl anlayışlar müəyyən edilir,
- sonra onlar məntiqi şəkildə analiz olunur,
- və nəticələr çıxarılır.

Heç bir anlayış toxunulmaz deyil.
Hər fikir sual oluna bilər.

Bu yanaşma
düşüncəni azad saxlayır
və onu dogmadan qoruyur.

◆ Oxucuya

Bu kitab daha dərin suallara toxunur.

Burada təqdim olunan fikirlər
insanın formalaşmış düşüncə modelləri ilə
toqquşa bilər.

Bu toqquşma zəruridir.

Çünki yeni anlayış
yalnız köhnə düşüncə çərçivələri aşdıqda yaranır.

Əgər bu kitab səni narahat edirsə,
deməli o, səni düşündürür.

◆ **Başlanğıc**

Bu kitab cavab vermək üçün yazılmayıb.

Bu kitab
daha doğru suallar vermək üçün yazılıb.

Çünki doğru sual
doğru cavaba aparən ilk addımdır.

◆ **Keçid**

İndi isə baxışımızı genişləndirək...

İnsanın sərhədlərindən çıxaraq
kainata baxaq.

Çünki insanı anlamaq üçün
əvvəl varlığı anlamaq lazımdır.

◆ **I HİSSƏ — SONSUZ KAINAT**

Kainat anlayışı və varlığın bütövlüyü

İnsan yaşadığı dünyanı görür.
Lakin bu dünya bütöv varlığın yalnız kiçik bir hissəsidir.

Bu bütöv varlıq — kainatdır.

◆ **Kainat nədir?**

Kainat – mövcud olan hər şeyin cəmidir.

O:

- maddəni,
- enerjini,
- hərəkəti,
- zamanı

özündə birləşdirir.

Kainatın xaricində ayrıca bir “yer” anlayışı yoxdur.

Çünki “xaric” anlayışı yalnız sərhədi olan sistemlər üçün keçərlidir. Kainat isə sərhəd anlayışının tətbiq oluna bilmədiyi bütövlükdür.

◆ Sonsuzluq anlayışı

Kainatı anlamağın əsas şərtlərindən biri sonsuzluq anlayışı ilə üzləşməkdir.

Sonsuz olan bir şey üçün:

- başlanğıc,
- son,
- sərhəd

anlayışları məhdud mənə daşıyır.

Bu baxımdan

“Kainat nə vaxt yaranıb?” sualı sonsuzluq ehtimalı ilə toqquşur.

Bu sual bəlkə də səhv qurulmuş sualdır.

◆ Başlanğıc problemi

İnsan düşüncəsi səbəb axtarmağa meyillidir.

O, hər hadisə üçün başlanğıc və səbəb tələb edir.

Lakin bu yanaşma

məhdud sistemlər üçün keçərlidir.

Əgər kainat bütöv və sonsuz bir sistemdirsə,

onda onun üçün “ilk başlanğıc” anlayışı

məntiqi olaraq problemləli hala gəlir.

Bu isə insan düşüncəsinin sərhədlərini göstərir.

◆ Varlıq və yoxluq

İnsan “yoxluq” anlayışını təsəvvür etməyə çalışır.
Lakin tam yoxluq anlayışı problem yaradır.

Çünki:

- düşünmək üçün belə bir “mövzu” olmalıdır,
- yoxluq haqqında düşünmək belə onu anlayış səviyyəsində “var” edir.

Bu baxımdan
tam yoxluq ideyası
daha çox məntiqi konstruksiyadır,
real təsvir deyil.

◆ Kainat və bütövlük

Kainat parçalanmış deyil.
O, bütöv bir sistemdir.

Bu bütövlük:

- Maddə
- Enerji
- Hərəkət
- Zaman

vəhdəti ilə mövcuddur.

Bu atributlar bir-birindən ayrı deyil.
Onlar birlikdə varlığın strukturunu təşkil edir.

Onlardan birini çıxarmaq
bütöv sistemi izah olunmaz hala gətirir.

◆ Kainatın xarakteri

Kainat şüurlu bir varlıq kimi qəbul edilmir.

O:

- məqsəd güdən subyekt deyil,
- lakin nizamsız da deyil.

Kainat:

- mövcuddur,
- dəyişir,
- və qanunauyğunluqlar daxilində inkişaf edir.

Bu proses şüursuzdur,
lakin strukturludur.

◆ İnsan və kainat

İnsan kainatın içindədir.
O, ondan ayrı mövcud ola bilməz.

Lakin insanın fərqi ondadır ki,
o, kainatı dərk etməyə çalışır.

Bu xüsusiyyət insanı
sadəcə mövcud olan varlıqdan
anlayan varlığa çevirir.

İnsan kainatın bir hissəsidir,
amma eyni zamanda onu anlayan hissəsidir.

◆ Nəticə

Kainat:
– bütöv sistemdir,
– öz daxilində mövcuddur,
– və insan düşüncəsinin sərhədlərini aşan ölçüdədir.

Onu anlamaq üçün
insan əvvəlcə öz düşüncə çərçivələrinin məhdudluğunu qəbul etməlidir.

Yalnız bu halda
o, varlığın daha geniş mənzərəsinə yaxınlaşa bilər.

◆ II HİSSƏ — TANRI MODELİ

Tanrı anlayışına yeni baxış

İnsan kainatı anlamağa çalışdıqca
qarşısına daha dərin bir sual çıxır:

Tanrı varmı?

Bu sual insan tarixinin
ən qədim və ən mübahisəli suallarından biridir.

Lakin bu sualdan daha əsas bir sual vardır:

İnsan Tanrını necə anlayır?

◆ **Tarixi yanaşmalar**

Tarix boyu insan Tanrını müxtəlif formalarda təsəvvür etmişdir.

Bəzən:

- insan surətində,
  - qəzəblənən,
  - sevən,
  - hökm verən
- bir varlıq kimi.

Bəzən isə:

- görünməz,
  - əlçatmaz,
  - sonsuz
- bir qüvvə kimi.

Bu təsəvvürlər fərqli olsa da,
onların ortaq cəhəti vardır:

İnsan Tanrını
öz düşüncəsinin çərçivəsində formalaşdırmışdır.

◆ **Antropomorf problem**

İnsan çox zaman
sonsuz olanı insan ölçüləri ilə izah etməyə çalışır.

Bu isə ziddiyyət yaradır.

Əgər Tanrı:

- sonsuzdursa,
- qeyri-maddidirsə,
- məkansızdırsa,

onda niyə:

- görür,
- eşidir,
- qəzəblənir,
- danışır

kimi insan xüsusiyyətləri ilə təsvir olunur?

Bu ziddiyyət
Tanrı anlayışının özündə deyil,
insanın onu qavrama formasındadır.

◆ Realizm yanaşması

Şahin Mirzə realizmində
Tanrı ayrıca və kainatdan kənar varlıq kimi təqdim olunmur.

Burada əsas fikir belə formalaşdırılır:

Tanrı — varlığın bütöv vəhdətidir.

Bu yanaşmada Tanrı:
– kainatdan ayrı deyil,
– onun daxilində və onunla birlikdə düşünülür.

Bu vəhdət:

- Maddə
- Enerji
- Hərəkət
- Zaman

birliyində özünü göstərir.

◆ Sonsuzluq və Tanrı

Əgər kainat sonsuz kimi qəbul edilərsə,
“onu kim yaratdı?” sualı
öz əvvəlki formasını itirir.

Çünki sonsuz sistem üçün:
– başlanğıc anlayışı problemlidir,
– xarici səbəb anlayışı isə mənasını itirir.

Bu baxımdan Tanrı anlayışı
“yaradan varlıq” modelindən daha çox,
varlığın öz bütövlüyü kimi düşünülə bilər.

◆ Tanrı və harmoniya

Kainatda müşahidə olunan nizam
yalnız mexaniki proses kimi görünür.

Bu nizam:

- qarşılıqlı bağlılıq,
- tarazlıq,
- vəhdət

yaradır.

Bu bütövlük

harmoniya anlayışını doğrur.

Bu harmoniya isə

Tanrı anlayışının alternativ izah forması kimi dəyərləndirilə bilər.

◆ İnancdan fərqli baxış

Bu yanaşma:

- klassik dini inanc deyil,
- sərt materializm də deyil.

Bu,

varlığı olduğu kimi qəbul etməyə çalışan realist yanaşmadır.

Burada Tanrı:

- inanılacaq obraz deyil,
- anlanmağa çalışılan bütövlükdür.

◆ İnsan və Tanrı anlayışı

İnsan çox zaman Tanrını kənarında axtarır.

Lakin bəzən axtardığı anlayışın

özünün daxil olduğu gerçəkliliklə bağlı olduğunu nəzərə almır.

İnsan:

- kainatın bir hissəsidir,
- və eyni zamanda onu dərk edən varlıqdır.

Bu baxımdan Tanrı anlayışı

insan üçün yalnız xarici deyil, eyni zamanda daxili düşüncə məsələsinə çevrilir.

◆ Nəticə

Tanrı anlayışı
sadəcə inanc məsələsi deyil.

Bu:
– varlıq,
– sonsuzluq,
– bütövlük,
– harmoniya

məsələsidir.

İnsan Tanrını anlamağa çalışarkən
əslində varlığın özünü anlamağa çalışır.

◆ III HİSSƏ — ATRİBUTLAR

Maddə, Enerji, Hərəkət və Zaman

Kainat sadəcə mövcud olan bütöv deyil.
O, müəyyən əsas xüsusiyyətlər — atributlar vasitəsilə özünü göstərir.

Bu atributlar varlığın təməlini təşkil edir:

Maddə + Enerji + Hərəkət + Zaman

Bu dörd anlayış birlikdə
varlığın strukturunu və dinamikasını izah etməyə imkan verir.

◆ Maddə

Maddə – varlığın müşahidə edilə bilən və ölçülə bilən tərəfidir.

O:
– formaya malikdir,
– struktur yaradır,
– dəyişə bilir.

İnsan bədəni, planetlər, ulduzlar və bütün fiziki obyektlər
maddənin müxtəlif formalarıdır.

Maddə varlığın **struktur əsasını** təşkil edir.

◆ Enerji

Enerji – maddənin dəyişmə və hərəkət potensialıdır.

O:

- yox olmur,
- yalnız formasını dəyişir.

Enerji olmadan:

- hərəkət mümkün deyil,
- dəyişmə baş vermir.

Bu baxımdan enerji
varlığın **aktiv və davamlılıq təmin edən tərəfidir.**

◆ Hərəkət

Hərəkət – dəyişmənin özüdür.

Kainatda sabitlik mütləq deyil.
Hər şey müəyyən səviyyədə hərəkətdədir:

- atomlar,
- planetlər,
- qalaktikalar.

Hərəkət olmadan:

- dəyişmə olmaz,
- inkişaf mümkün olmaz.

Hərəkət varlığın **dinamik ifadəsidir.**

◆ Zaman

Zaman – dəyişmənin ölçüsüdür.

O, müstəqil və ayrılıqda mövcud olan bir obyekt kimi deyil,
hərəkət və dəyişmə ilə birlikdə mənalanır.

Hərəkət olmasa:

- dəyişmə olmaz,
- zamanın ölçülməsi mümkün olmaz.

Bu baxımdan zaman
varlığın **ardıcılıq və dəyişmə çərçivəsidir.**

◆ Vəhdət

Bu dörd atribut ayrı-ayrılıqda mövcud deyil.

Onlar:

- bir-birinə bağlıdır,
- bir-birini tamamlayır,
- və birlikdə bütöv sistemi yaradır.

Bu vəhdət

sadəcə hissələrin cəmi deyil —
qarşılıqlı təsir nəticəsində formalaşan bütöv strukturdur.

◆ Harmoniya və Tanrı anlayışı

Bu atributların qarşılıqlı vəhdəti nəticəsində
nizam və tarazlıq müşahidə olunur.

Bu nizam:

- təsadüfi görünmür,
- lakin mütləq məqsədli sistem kimi də təqdim olunmaya bilər.

Bu vəziyyət

harmoniya anlayışını ortaya çıxarır.

Bu harmoniya:

- varlığın daxili uyğunluğu,
- sistemin öz-özünü tənzimləmə qabiliyyəti kimi başa düşülə bilər.

Bu baxımdan

Tanrı anlayışı belə yozula bilər:

Tanrı — bu bütövlüyün və harmoniyanın fəlsəfi ifadəsidir.

Bu yanaşmada Tanrı:

- ayrıca və kənar varlıq kimi deyil,
  - varlığın bütöv nizamının anlayış forması kimi düşünülür.
-

◆ Nəticə

Maddə, Enerji, Hərəkət və Zaman
varlığın ayrılmaz atributlarıdır.

Onların vəhdəti:

- kainatı formalaşdırır,
- və bütöv bir sistem yaradır.

Bu sistemin daxili harmoniyası isə insanın “Tanrı” kimi adlandırdığı anlayışın fəlsəfi əsaslarından biri kimi qəbul edilə bilər.

◆ IV HİSSƏ — ŞÜUR VƏ SONSUZ KAINAT

Şüurun yeri və sərhədləri

Kainat mövcuddur.
O, Maddə, Enerji, Hərəkət və Zamanın vəhdəti ilə formalaşır.

Lakin bu vəhdətin içində mühüm bir sual yaranır:

Şüur bu sistemdə harada dayanır?

◆ Şüur kainata aid xüsusiyyətdirmi?

Bəzi yanaşmalara görə şüur kainatın əsas xüsusiyyətidir.

Yəni:
– hər şeyin müəyyən dərəcədə şüurlu olduğu,
– kainatın bütövlükdə “düşünən sistem” olduğu iddia edilir.

Lakin bu yanaşma müşahidə və məntiq baxımından tam əsaslandırılmış hesab edilmir.

◆ Realizm yanaşması

Şahin Mirzə realizminə görə:

Şüur kainatın ümumi xüsusiyyəti deyil.

Şüur yalnız xüsusi şərtlər daxilində yaranır.

Bu şərtlər:
– maddənin yüksək mürəkkəblik səviyyəsi,
– bioloji təşkilatlanma,

- sinir sistemi,
  - və beyin fəaliyyəti ilə bağlıdır.
-

◆ Şüurun yaranması

Şüur birdən-birə meydana çıxmır.
O, uzun təkamül prosesinin nəticəsidir.

Bu proses:

- sadə reaksiyalarla başlayır,
- yaddaşın formalaşması ilə davam edir,
- öyrənmə qabiliyyəti ilə inkişaf edir,
- və insanda yüksək səviyyəyə çatır.

Bu baxımdan şüur:
mürəkkəb təşkil olunmuş sistemlərin funksiyasıdır.

◆ Şüur və maddi əsas

Şüur maddədən və onun təşkilatlanmasından ayrı mövcud deyil.

O:

- beyin fəaliyyəti ilə bağlıdır,
- sinir sisteminin kompleks işinin nəticəsidir.

Bu səbəbdən şüur:

- müstəqil “substansiya” deyil,
  - maddi proseslərin yüksək səviyyəli təşkilidir.
-

◆ Şüurun məhdudluğu

İnsan şüuru məhduddur.

O:

- yalnız müəyyən məlumatları qəbul edir,
- onları məhdud şəkildə emal edir.

Bu isə o deməkdir ki:

İnsanın dərk etdiyi kainat
tam kainat deyil —
onun şüurunun imkan verdiyi hissədir.

◆ Şüür və reallıq

Şüür reallığı yaratmır.
O, reallığı əks etdirir.

Lakin bu əks etdirmə:
– tam deyil,
– təhrif oluna bilər.

Bu səbəbdən insan:
öz düşüncəsini həqiqət kimi qəbul edərkən
yanıla bilər.

◆ Şüurun inkişafı

Şüür sabit deyil.
O, inkişaf edir.

– bilik artdıqca,
– təcrübə çoxaldıqca,
– düşüncə dərinləşdikcə

şüür daha geniş reallıq hissəsini əhatə etməyə başlayır.

Bu inkişaf sonsuz deyil,
lakin davamlıdır.

◆ İnsan və məsuliyyət

İnsan kainatın
özünü dərk edən formalarından biridir.

Bu isə məsuliyyət yaradır.

İnsan:
– yalnız mövcud olmaqla kifayətlənməməlidir,
– anlamağa çalışmalıdır.

Çünki anlama
insanın əsas fərqləndirici xüsusiyyətidir.

◆ Nəticə

Şüür kainatın əsas atributu deyil.
O, kainat daxilində yaranan xüsusi haldır.

Lakin bu xüsusi hal
kainatın dərk olunmasına imkan yaradır.

Bu isə insanı
sadəcə mövcud olan varlıqdan
anlayan varlığa çevirir.

◆ V HİSSƏ — DİN VƏ İNANC

İnanc sistemlərinin yaranma mahiyyəti

İnsan varlığı və kainatı anlamağa çalışdıqca,
məlumat boşluqları ilə qarşılaşmışdır.

Bu boşluqlar:

- səbəblərin bilinməməsi
- ölüm və sonsuzluq qorxusu
- varlığın mənası sualı

insanı izah axtarışına yönəltmişdir.

Bu axtarış nəticəsində **inanc sistemləri və dinlər formalaşmışdır.**

◆ İnancın mənşəyi

İnanc sistemi əsasən üç ehtiyacdən yaranır:

- bilinməyəni izah etmək ehtiyacı
- psixoloji təhlükəsizlik ehtiyacı
- həyatın mənalandırılması ehtiyacı

Bu ehtiyaclar zamanla:

- sistemləşmiş
- sosial struktur qazanmış
- müqəddəslik statusu almışdır

◆ Dinlərin tarixi funksiyası

Dinlər bəşər tarixində mühüm rol oynamışdır:

- cəmiyyətə nizam vermişdir
- əxlaq sistemləri formalaşdırmışdır
- sosial birliyi gücləndirmişdir
- insanlara ümid və dayaq yaratmışdır

Bu baxımdan dinlər:

tarixi və sosial baxımdan funksional sistemlərdir.

◆ Məhdudiyyətlər və problemlərlə

Bununla yanaşı, bəzi struktural məhdudiyyətlər də müşahidə olunur:

- sual vermə və tənqid imkanlarının məhdudlaşdırılması
- alternativ baxışlara qarşı müqavimət
- mütləq həqiqət iddiası

Bu vəziyyət düşüncə inkişafında
statikləşmə riski yarada bilər.

◆ Antropomorf Tanrı problemi

Bir çox dini sistemlərdə Tanrı:

- görən
- eşidən
- qəzəblənən
- sevən

varlıq kimi təsvir olunur.

Lakin fəlsəfi sual yaranır:

Əgər Tanrı:

- qeyri-maddi
- sonsuz
- məkansızdırsa

onda bu insani xüsusiyyətlər necə izah olunur?

Bu, **antropomorf problem** adlanır.

◆ Ziddiyyətlərin təhlili

Bəzi dini modellərdə aşağıdakı paradokslar müşahidə olunur:

- hər şeyi bilən varlıq → imtahan sistemi
- mütləq mərhəmət → cəza mexanizmi
- dəyişməz Tanrı → dəyişən hadisələrə müdaxilə

Bu ziddiyyətlər:
izah mexanizminin yenidən düşünülməsini tələb edir.

◆ Realizm yanaşması

Şahin Mirzə realizmi dinləri:

- inkar etmir
- lakin mütləq həqiqət kimi qəbul etmir

Onları belə qiymətləndirir:

- sosial sistem kimi funksionaldır
  - lakin ontoloji (varlıq izahı) baxımından məhduddur
-

◆ İnanç və düşüncə münasibəti

İnanç:

- psixoloji rahatlıq yarada bilər

Lakin düşüncə ilə əvəz olunduqda:

- analitik inkişaf zəifləyə bilər

Realizmə görə:
insan yalnız inanmamalı, həm də anlamalıdır.

◆ Azad düşüncə prinsipi

Azad düşüncə aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

- sual vermək
- analiz etmək
- müqayisə aparmaq

- nəticə çıxarmaq

Bu proses:
insanı daha obyektiv anlayışa yaxınlaşdırır.

◆ Nəticə

Din və inanc:

- insan tarixinin ayrılmaz hissəsidir
- sosial və psixoloji ehtiyacdən yaranmışdır

Lakin:

- onlar mütləq izah sistemi deyil

İnsan inkişaf etdikcə:

- sual verməyi
- analiz etməyi
- və düşünməyi

əsas metod kimi qəbul etməlidir.

Bu isə:
daha dərin və daha real anlayışa aparən yoldur.

◆ VI HİSSƏ — ELM VƏ AQNOSTİK YANAŞMA

Bilmək, bilməmək və anlama sərhədləri

İnsan varlığı anlamaq üçün tarix boyu müxtəlif yollar seçmişdir.
Bu yolların ən mühümlərindən ikisi isə elm və aqnostik yanaşmadır.

Biri gerçəkliyi öyrənməyə çalışır,
digəri isə bilmədiyini qəbul etməyi təklif edir.

Bu iki yanaşma fərqli görünsə də,
əslində eyni sualın ətrafında formalaşır:

İnsan nəyi bilər?
Və nəyi heç vaxt bilməyəcək?

◆ Elm nədir?

Elm – gerçəkliyi müşahidə, təcrübə və analiz yolu ilə öyrənən sistemli yanaşmadır.

O, hadisələrin görünən tərəfini araşdırır,
onların necə baş verdiyini izah etməyə çalışır.

Elm:

- “necə?” sualına cavab verir
- səbəb–nəticə əlaqələrini aşkar edir
- qanunauyğunluqları müəyyən edir

Onun gücü ondadır ki,
o, fərziyyələri yoxlayır,
nəticələri təkrarlayır
və sübut tələb edir.

Bu baxımdan elm:

- yoxlanıla bilən
- təkrarlana bilən
- və obyektiv nəticələrə əsaslanır

◆ Elmin gücü

Elm insan tarixində ən böyük dönüş nöqtələrindən birini yaratmışdır.

İnsan:

- təbiəti anlamağa başlamış
- xəstəlikləri müalicə etmiş
- texnologiyalar yaratmış
- və kainatı araşdırmağa çıxmışdır

Elm sayəsində insan:

- sadəcə inanmaqdan
- öyrənməyə keçmişdir

Bu isə onu daha real və daha güclü etmişdir.

◆ Elmin məhdudiyyətləri

Lakin elm hər şeyi izah etmir.

O, metod baxımından müəyyən sərhədlərə malikdir.

Elm yalnız müşahidə edilə bilən və ölçülə bilən sahə ilə işləyir.

Bu səbəbdən o:

- “niyə mövcuddur?” sualına
  - “varlığın mənası nədir?” sualına
- tam cavab verə bilmir

Elm mexanizmi izah edir,
amma varlığın mahiyyətini tam açıqlamır.

Bu, onun zəifliyi deyil —
onun metodunun sərhədidir.

◆ Aqnostik yanaşma

Aqnostik yanaşma fərqli mövqə tutur.

O deyir ki:

- bəzi sualların cavabı bilinmir
- və bəlkə də heç vaxt bilinməyəcək

Bu yanaşma:

- qəti hökm vermir
- ehtiyatlı davranır
- şübhəni əsas götürür

Aqnostizm insanı
süni və tələsik “həqiqətlərdən” qorumağa çalışır.

◆ Aqnostizmin güclü tərəfi

Aqnostik yanaşmanın əsas gücü
“bilmirəm” deməyi qəbul etməsidir.

Bu, zəiflik deyil.

Bu, düşüncənin dürüslüyüdür.

Çünki insan:

- bilmədiyini bildiyini iddia etdikdə
yanlış nəticələrə düşür

Aqnostizm isə:

- bu tələyə düşməməyə kömək edir
  - düşüncəni açıq saxlayır
-

◆ Aqnostizmin məhdudluğu

Lakin aqnostik yanaşma bir nöqtədə dayanır.

O:

- sualı qəbul edir
- lakin cavab axtarışını davam etdirmir

Bu isə insanın təbiətinə tam uyğun deyil.

Çünki insan:

- yalnız şübhə etmək üçün deyil
- həm də anlamaq üçün mövcuddur

Aqnostizm təhlükəsizlik verir,
amma istiqamət vermir.

◆ Realizm yanaşması

Şahin Mirzə realizmi
bu iki yanaşmanı qarşı-qarşıya qoymur.

Əksinə, onları bir sistem daxilində birləşdirir.

Realizm:

- elmin metodunu qəbul edir
- aqnostizmin ehtiyatlılığını qiymətləndirir

Lakin bununla kifayətlənmir.

O:

- yalnız “necə?” ilə dayanmaz
- yalnız “bilinmir” deməklə kifayətlənməz

Realizm üçün əsas məqsəd:
varlığı mümkün qədər məntiq çərçivəsində anlamağa çalışmaqdır.

◆ Bilmək və anlamaq

Bu nöqtədə mühüm bir fərq ortaya çıxır:

Bilmək və anlamaq eyni şey deyil.

Bilmək:

- məlumat toplamaqdır

Anlamaq isə:

- bu məlumatlar arasındakı əlaqələri dərk etməkdir

İnsan çox şey bilə bilər,
amma yenə də anlamaya bilər.

Bu səbəbdən:

anlamaq – daha yüksək düşüncə mərhələsidir.

◆ İnsan və sərhədlər

İnsan nə hər şeyi bilir,
nə də heç nə bilmir.

O:

- məhdud şəkildə bilir
- lakin bu bilik üzərində düşünə bilir

Bu isə ona imkan verir ki:

- bilmədiyini qəbul etsin
  - bildiyini inkişaf etdirdin
  - və anlamağa doğru irəliləsin
-

◆ Nəticə

Elm gerçəkliyi öyrənir.
Aqnostik yanaşma ehtiyatlılığı qoruyur.

Lakin insan yalnız bunlardan ibarət deyil.

İnsan:

- bilməli
- şübhə etməli
- və ən əsası anlamalıdır

Yalnız bu halda

o, varlığın daha dərin qatlarına yaxınlaşa bilər.

◆ VII HİSSƏ — İNSAN VƏ GƏLƏCƏK

Şüurlü varlıq və məsuliyyət

İnsan kainatın kiçik bir hissəsidir.

Lakin onun fərqi ondadır ki, o, mövcudluğu dərk etməyə çalışır.

Bu xüsusiyyət insanı sadəcə yaşayan varlıqdan fərqləndirir.

◆ İnsan nədir?

İnsan:

- maddənin formasıdır
- enerjinin daşıyıcısıdır
- şüurun inkişaf etmiş səviyyəsidir

O, təbiətin məhsuludur, lakin eyni zamanda təbiəti anlamağa çalışan yeganə varlıqdır.

◆ Şüur və fərqlilik

İnsan yalnız mövcud deyil — o, mövcudluğunu dərk edir.

Bu isə ona imkan verir:

- özünü tanımaq
- qərar vermək
- və dəyişmək

Bu xüsusiyyət insanı şüurlu varlıq edir.

◆ Məsuliyyət anlayışı

Şüur məsuliyyət yaradır.

İnsan:

- öz hərəkətlərini anlayır
- nəticələrini dərk edir

Bu səbəbdən o, yalnız özünə deyil:

- cəmiyyətə
- təbiətə
- gələcəyə

qarşı da məsuliyyət daşıyır.

◆ İnsan və təbiət

İnsan təbiətin bir hissəsidir.

Lakin onun təbiətdən üstün olduğunu düşünməsi tarazlığın pozulmasına səbəb ola bilər.

Realizmə görə:

👉 insan təbiəti idarə edən deyil, onun daxilində yaşayan varlıqdır.

◆ Gələcək anlayışı

Gələcək hazır vəziyyət deyil.
O, insanın qərarları ilə formalaşır.

İnsan:

- düşünərək
- planlayaraq
- və hərəkət edərək

gələcəyi yaradır.

◆ Şüurun inkişafı

Şüur sabit deyil.

O inkişaf etdikcə:

- düşüncə dərinləşir
- baxış genişlənir
- məsuliyyət artır

Bu isə gələcəyin insanını dəyişdirə bilər.

◆ Realizm və gələcək

Realizm gələcəyə romantik yox, real baxış tələb edir.

- illüziya deyil
- reallıq əsasdır

Bu yanaşma:

- daha düzgün qərarlar
  - daha stabil cəmiyyət
  - daha balanslı inkişaf yaradır
-

◆ Seçim prinsipi

İnsan daim seçim qarşısındadır:

- anlamağa çalışmaq
- və ya hazır cavablarla kifayətlənmək

Bu seçim onun gələcəyini müəyyən edir.

◆ YEKUN — VARLIĞIN ANLAYIŞI VƏ İNSANIN MÖVQEYİ

Bu kitab boyunca:

- kainat
- Tanrı anlayışı
- şüur
- din və elm
- insan

analiz edildi.

Nəticə dəyişmir:

👉 İnsan varlığı anlamağa çalışan varlıqdır.

◆ Varlığın bütövlüyü

Kainat parçalanmış sistem deyil.

O:

- maddə
- enerji
- hərəkət
- zaman

vəhdətindən ibarətdir.

Bu vəhdət:

- sonsuzdur
  - bütövdür
  - və öz daxilində mövcuddur
-

◆ Tanrı anlayışı

Tanrı ayrıca bir varlıq kimi deyil,
varlığın öz bütövlüyü kimi dərk edilə bilər.

Bu yanaşma:

- ziddiyyətləri azaldır
- anlayışı sadələşdirir
- və məntiqi gücləndirir

◆ İnsan və anlama

İnsan bu bütövlüyün içindədir.

Onun fərqi:

👉 bu bütövlüyü dərk etməyə çalışan şüurlu varlıq olmasıdır.

◆ Anlamanın mahiyyəti

İnsan:

- inanır
- öyrənir
- şübhə edir

Lakin əsas proses:

👉 anlamağa çalışmaqdır.

Çünki anlama:

- əlaqələri görməkdir
- ziddiyyətləri azaltmaqdır
- gerçəkliyə yaxınlaşmaqdır

◆ Məntiq və harmoniya

Varlıq xaotik deyil.

O:

- qanunauyğunluq
- səbəb-nəticə
- və harmoniya

üzərində qurulmuşdur.

◆ Son seçim

İnsan qarşısında iki yol var:

- düşünmək və anlamaq
- ya da hazır cavablarla kifayətlənmək

Bu seçim onun həm indisini, həm gələcəyini müəyyən edir.

◆ SON SÖZ

Bu kitab:

- mütləq həqiqət deyil
- bir baxış sistemidir

Bu baxış:

- varlığı bütöv görmək
- ziddiyyətləri azaltmaq
- və düşünərək anlamağa çalışmaqdır

Varlıq mövcuddur.

İnsan onu anlamağa çalışır.

Bu yol:

- 👉 bitmir
  - 👉 davam edir
-

📖 III KİTAB

ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ — MANİFEST

◆ GİRİŞ

Yeni baxışın zərurəti

İnsan tarix boyu eyni əsas suallarla üz-üzə qalmışdır:

- Kainat nədir?
- Tanrı varmı?
- İnsan nədir?
- Şüur necə yaranır?

Bu sualların cavablandırılması üçün üç əsas yanaşma formalaşmışdır:

- Din
- Elm
- Aqnostik yanaşma

◆ Bu yanaşmaların məhdudluğu

Din inanır.

Elm araşdırır.

Aqnostik isə şübhə edir.

Lakin bu üç yanaşmanın heç biri indiyədək:

- tam
- ziddiyyətsiz
- və son izah

təqdim edə bilməmişdir.

◆ Problemin mahiyyəti

Əsas problem cavabların olmaması deyil.

Əsas problem:

- cavabların parçalanmasıdır
- və yanaşmaların bir-birinə zidd olmasıdır

Bu isə insan şüurunu aydınlığa yox, daha çox sual içərisinə aparır.

◆ Yeni yanaşmanın zərurəti

Bu mərhələdə yeni bir baxış zərurətə çevrilir.

Bu baxış:

- nə kor inanca əsaslanır
- nə də tam inkar mövqeyinə söykənir

O:

- varlığı olduğu kimi qəbul edir
- və onu məntiq çərçivəsində izah etməyə çalışır

◆ Şahin Mirzə Realizmi

Bu yeni yanaşma **Şahin Mirzə Realizmi** adlanır.

Bu sistem:

- nə din
- nə yalnız elm
- nə də sadəcə şübhədir

Bu,
varlığı, şüuru və insanı
bütöv şəkildə izah etməyə çalışan
realist düşüncə sistemidir.

◆ Məqsəd

Bu sistemin məqsədi:

- mütləq həqiqət iddia etmək deyil
- ideoloji üstünlük yaratmaq deyil

Onun məqsədi:

- daha məntiqli
- daha az ziddiyyətli
- daha real

bir baxış modeli təqdim etməkdir.

◆ Oxucuya müraciət

Bu kitab yalnız oxumaq üçün deyil.

Bu kitab:

- düşünmək üçün
- sual vermək üçün
- və anlamağa çalışmaq üçün

yazılmışdır.

◆ I HİSSƏ — SONSUZLUQ VƏ TANRI

Başlanğıcsız varlıq anlayışı

İnsan düşüncəsi təbii olaraq səbəb axtarır.
O, hər mövcudluq üçün bir başlanğıc təsəvvür edir.

Lakin bu yanaşma sonsuzluq anlayışı ilə ziddiyyət yaradır.

◆ Sonsuzluq nədir?

Sonsuzluq — sərhədi olmayan varlıq deməkdir.

Bu anlayış daxilində:

- başlanğıc yoxdur
- son yoxdur
- kənar yoxdur

Sonsuz olan bir varlıq üçün
“haradan başladı?” sualı məntiqini itirir.

◆ Başlanğıc paradoksu

İnsan soruşur:

“Kainatı kim yaratdı?”

Bu sual özü məhdud düşüncə çərçivəsinin məhsuludur.

Əgər kainat sonsuzdursa:

- onun başlanğıcı yoxdur
- deməli, yaradılma ehtiyacı da yoxdur

Eyni məntiq:

“**Tanrını kim yaratdı?**” sualına da aiddir.

Bu sual sonsuzluq anlayışı daxilində paradoks yaradır.

◆ **Realizm yanaşması**

Şahin Mirzə realizminə görə:

Sonsuz olan varlıq üçün “yaradılma” anlayışı tətbiq edilə bilməz.

Bu səbəbdən:

- kainat yaradılmış deyil
  - o, mövcuddur
-

◆ **Tanrı anlayışının transformasiyası**

Ənənəvi düşüncədə Tanrı:

- yaradan
- idarə edən
- hökm verən

bir varlıq kimi təqdim olunur.

Bu model isə çoxsaylı məntiqi ziddiyyətlər yaradır.

◆ **Yeni yanaşma**

Bu sistemdə Tanrı:

- kainatdan ayrı deyil
- kainatın özüdür

Yəni:

Tanrı = Sonsuz Varlıq

Bu varlıq:

- maddə
- enerji

- hərəkət
- zaman

vəhdətindən ibarətdir.

◆ Məntiqi üstünlük

Bu yanaşma:

- “kim yaratdı?” sualını aradan qaldırır
  - sonsuzluq prinsipi ilə uyğunlaşır
  - məntiqi ziddiyyətləri minimuma endirir
-

◆ Harmoniya anlayışı

Kainatda müşahidə olunan nizam təsadüfi deyil.

Bu nizam:

- qarşılıqlı əlaqə
- tarazlıq
- uyğunlaşma

əsasında formalaşır.

Bu struktur **harmoniya** adlanır.

Harmoniya isə:

Tanrı anlayışının metafizik deyil, **real ifadəsi** kimi qəbul edilə bilər.

◆ Nəticə

Sonsuz varlıq:

- yaradılmır
- sadəcə mövcuddur

Tanrı isə:

- bu sonsuz varlığın özü
- onun bütövlüyü və harmoniyasıdır

Bu baxış:
Tanrı anlayışını mistik çərçivədən çıxararaq
onu **məntiqi və sistemli varlıq modeli** səviyyəsinə gətirir.

◆ II HİSSƏ — ANTROPOMORF TANRI TƏNQİDİ

İnsanlaşdırılmış Tanrı anlayışının analizi

İnsan tarix boyu Tanrını anlamağa çalışmışdır.
Lakin bu proses çox vaxt bir əsas səhvlə müşayiət olunmuşdur:

👉 İnsan Tanrını özünə bənzətmişdir.

◆ Antropomorf anlayış

Antropomorfizm — insana aid xüsusiyyətlərin Tanrıya aid edilməsi deməkdir.

Bu xüsusiyyətlərə daxildir:

- görmək
  - eşitmək
  - danışmaq
  - qəzəblənmək
  - sevmək
-

◆ Məntiqi ziddiyyət

Əgər Tanrı:

- sonsuzdursa
- qeyri-maddidirsə
- məkansızdırsa

onda bu suallar yaranır:

- necə görür?
- necə eşidir?
- necə hiss edir?

Bu xüsusiyyətlər bioloji və maddi sistemlərə aiddir.
Bu isə məntiqi ziddiyyət yaradır.

◆ İnsan düşüncəsinin mexanizmi

İnsan anlamadığı reallığı öz təcrübəsinə uyğunlaşdıraraq izah edir.

Bu səbəbdən:

Tanrı anlayışı çox vaxt obyektiv reallıq deyil,
insan şüurunun interpretasiyası olur.

◆ Dini antropomorfizm

Bir çox dini sistemlərdə Tanrı:

- qərar verən
- mükafatlandıran
- cəzalandıran

bir varlıq kimi təqdim olunur.

Bu yanaşma Tanrını insan davranış modelinə yaxınlaşdırır.

◆ Əsas problem

Bu yanaşma iki əsas nəticə yaradır:

1. Kiçiltmə problemi

Sonsuz varlıq məhdud insan xüsusiyyətləri ilə təsvir olunur.

2. Ziddiyyət problemi

Qeyri-maddi varlıq maddi davranışlarla izah edilir.

◆ Realizm yanaşması

Şahin Mirzə realizmi bu modeli qəbul etmir.

Bu sistemə görə:

- Tanrı insan kimi bir varlıq deyil
- Tanrı ayrıca, müstəqil varlıq deyil

Tanrı:

- 👉 varlığın özüdür
  - 👉 və onun bütövlüyüdür
-

◆ Düşüncə azadlığı prinsipi

Tanrı anlayışını sorğulamaq:

- qadağa deyil
- əksinə zərurətdir

Çünki:

- sual vermək
- analiz etmək
- ziddiyyətləri aşkar etmək

anlama prosesinin əsas hissəsidir.

◆ İnsan və anlayış

İnsan Tanrını yaratmır.
Lakin Tanrı haqqında anlayış formalaşdırır.

Bu səbəbdən:
insan çox vaxt öz yaratdığı anlayışı
reallığın özü ilə qarışdırır.

◆ Nəticə

Antropomorf Tanrı anlayışı:

- insan düşüncəsinin məhsuludur
- məhduddur
- və ziddiyyətlidir

Realizm isə:

- Tanrını insanlaşdırmır
- onu varlığın bütövlüyü kimi qəbul edir

Bu yanaşma daha:

- 👉 məntiqli

👉 ardıcıl

👉 və ziddiyyətsizdir

◆ III HİSSƏ — KAINAT VƏ ENERJİ

Varlığın əsas təbiəti

Kainat mövcuddur.

Bu mövcudluq təsadüfi deyil, müəyyən bir əsas üzərində qurulmuşdur.

Bu əsasın mərkəzində **enerji anlayışı** dayanır.

◆ Enerji nədir?

Enerji — varlığın hərəkət və dəyişmə qabiliyyətidir.

Enerji:

- yoxdan yaranmır
- yoxa çıxmır
- yalnız formasını dəyişir

Bu prinsip kainatın davamlılığını təmin edir.

◆ Enerji və maddə

Maddə və enerji ayrı anlayışlar kimi görünsə də, əslində eyni sistemin iki formasıdır.

- Maddə → enerjinin formasıdır
- Enerji → maddənin dinamik ifadəsidir

Bu baxımdan:

👉 maddə və enerji ayrılmazdır.

◆ Enerji və hərəkət

Enerji olmadan hərəkət mümkün deyil.

Hərəkət isə:

- dəyişmə yaradır

- inkişafı formalaşdırır

Kainatda sabitlik yoxdur.
Hər şey daim dəyişir.

Bu dəyişmənin əsas səbəbi **enerjidir**.

◆ Enerji və zaman

Zaman dəyişmənin ölçüsüdür.

Enerji hərəkət yaratdıqca dəyişmə baş verir,
dəyişmə baş verdikcə isə zaman mənasını qazanır.

Bu baxımdan:

👉 enerji, hərəkət və zaman bir-biri ilə bağlı sistemdir.

◆ Enerjinin obyektivliyi

Enerji:

- insan şüurundan asılı deyil
- obyektiv şəkildə mövcuddur

İnsan onu yaradan deyil, yalnız kəşf edən varlıqdır.

◆ Kainatın xarakteri

Kainat şüurlu deyil.

O:

- məqsəd güdmür
- qərar vermir
- düşünmür

O sadəcə:

- mövcuddur
  - dəyişir
  - və qanunauyğunluqla fəaliyyət göstərir
-

◆ Harmoniya

Enerji, maddə, hərəkət və zamanın qarşılıqlı əlaqəsi kainatda bir **nizam və tarazlıq sistemi** yaradır.

Bu nizam:

- xaos deyil
- təsadüf deyil

Bu, **harmoniyadır**.
Harmoniya varlığın daxili tarazlıq formasıdır.

◆ Realizm baxışı

Şahin Mirzə realizminə görə:

- kainat şüurlu varlıq deyil
- lakin nizamsız sistem də deyil

Bu fərq əsasdır:

👉 şüursuz, lakin nizamlı kainat

◆ Nəticə

Enerji:

- varlığın əsas hərəkətverici qüvvəsidir

Maddə, hərəkət və zaman isə:

- bu enerjinin müxtəlif ifadə formalarıdır

Bu vəhdət:

- kainatı formalaşdırır
- və onun harmoniyasını yaradır

Bu harmoniya isə:

👉 varlığın əsas mahiyyətini təşkil edir

◆ IV HİSSƏ — ŞÜURUN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI

Şüurun təbii mənşəyi

Kainat mövcuddur.

O, maddə, enerji, hərəkət və zamanın vəhdəti ilə fəaliyyət göstərir.

Bu sistem daxilində xüsusi bir fenomen ortaya çıxır:

👉 **şüur**

◆ Şüur nədir?

Şüur — varlığın özünü dərk etmə formasıdır.

Lakin bu dərk etmə kainatın ümumi xüsusiyyəti deyil.

Şüur:

- müəyyən şərtlər daxilində yaranır
  - və yalnız spesifik sistemlərdə mövcuddur
-

◆ Şüurun yaranması

Şüur birdən-birə yaranmır.

O, uzun təkamül prosesinin nəticəsidir.

Bu proses:

- sadə canlı reaksiyalarla başlayır
- sinir sisteminin formalaşması ilə inkişaf edir
- yaddaş və öyrənmə ilə mürəkkəbləşir

Nəticədə:

👉 **şüur formalaşır**

◆ Bioloji əsas

Şüur maddədən ayrı bir varlıq deyil.

O:

- beynin fəaliyyəti ilə bağlıdır
- sinir sisteminin məhsuludur

Beyinsiz:

👉 insan şüuru mövcud deyil

◆ Şüur = proses

Şüur sabit varlıq deyil, bir prosesdir.

Bu proses:

- məlumatın qəbulu
- emalı
- və nəticə çıxarılması

üzerində qurulmuşdur.

◆ Şüurun inkişafı

Şüur zamanla inkişaf edir.

Bu inkişafı formalaşdıran amillər:

- genetik yaddaş
- fərdi təcrübə
- sosial mühit
- dil və ünsiyyət

Buna görə:

👉 şüur həm bioloji, həm də sosial hadisədir

◆ Şüurun nisbiliyi

Şüur vahid deyil.

- fərqli insanlar
- fərqli cəmiyyətlər
- fərqli şəraitlər

fərqli düşüncə modelləri yaradır.

Bu isə göstərir ki:

☞ şüur nisbidir

◆ Şüur və reallıq

Şüur reallığı yaratmır.
O, reallığı əks etdirir.

Lakin bu əks etdirmə:

- tam deyil
- məhduddur

Bu səbəbdən:

insan öz şüurunu mütləq həqiqət kimi qəbul edə bilməz.

◆ Şüurun zirvəsi

İnsan şüuru bilinən ən inkişaf etmiş formadır.

Lakin bu son mərhələ deyil.

Şüur:

☞ inkişaf etməyə davam edə bilər

◆ Nəticə

Şüur:

- kainatın ümumi xüsusiyyəti deyil
- onun daxilində yaranan xüsusi bir haldır

Bu hal:

- təkamül nəticəsində formalaşır
- və insan vasitəsilə ən yüksək səviyyəyə çatır

Nəticədə insan:

☞ anlamağa çalışsan və özünü dəyişdirə bilən varlığa çevrilir

---

◆ V HİSSƏ — ŞÜURUN NİSBİLİYİ VƏ GƏLƏCƏK İNSAN

Dəyişən şüur və inkişaf edən varlıq

Şüur sabit deyil.

O, daim dəyişir, inkişaf edir və formalaşır.

İnsan şüuru zaman və şəraitdən asılı olaraq müxtəlif səviyyələrdə mövcud olur.

◆ Şüurun nisbiliyi

Fərqli insanlar fərqli düşünür.

Bu fərqlilik aşağıdakı amillərlə müəyyən olunur:

- tərbiyə
- mühit
- təhsil
- təcrübə

Bu səbəbdən:

👉 şüur vahid və dəyişməz deyil

◆ Cəmiyyət və şüur

Şüur yalnız fərdi fenomen deyil, həm də ictimai sistemdir.

Cəmiyyət:

- düşüncə tərzini formalaşdırır
- dəyərləri müəyyən edir
- baxış bucağını dəyişir

Bu isə o deməkdir:

👉 insan hər zaman öz bildiyi kimi deyil, çox zaman yaşadığı mühit kimi düşünür

---

◆ İnkişaf prosesi

Şüur inkişaf etdikcə:

- anlayış genişlənir
- səhvlər azalır
- qərarlar daha balanslı olur

Bu inkişaf:

- bilik
- analiz
- təcrübə

üzərində formalaşır.

◆ Məhdudiyyətlər

İnsan şüuru tam deyil.

O:

- hər şeyi dərk edə bilmir
- səhv edə bilir
- yanılmağa açıqdır

Bu isə göstərir ki:

👉 şüur daimi inkişaf mərhələsindədir

◆ Gələcək insan

Bu günkü insan son mərhələ deyil.

Gələcəkdə:

- daha inkişaf etmiş şüur
- daha geniş anlayış
- daha balanslı qərar sistemi

mümkün olacaqdır.

◆ Şüur və texnologiya

İnsan inkişaf etdikcə texnologiya da inkişaf edir.

Bu inkişaf:

- düşüncə modelini dəyişir

- həyat tərzini yeniləyir

Lakin:

👉 texnologiya şüurun yerini tutmur

O yalnız vasitədir.

◆ Realizm baxışı

Şahin Mirzə realizmi şüuru statik deyil, inkişaf edən sistem kimi qəbul edir.

Bu yanaşmaya görə:

- insan özünü inkişaf etdirməlidir
  - düşüncəsini genişləndirməlidir
  - və reallığa daha yaxın baxış formalaşdırmalıdır
-

◆ Seçim və məsuliyyət

İnsan qarşısında seçim var:

- inkişaf etmək
- ya da olduğu kimi qalmaq

Bu seçim:

👉 onun gələcəyini müəyyən edir

◆ Nəticə

Şüur:

- dəyişkəndir
- inkişaf edəndir
- nisbidir

İnsan isə bu şüurun daşıyıcısı olaraq öz gələcəyini formalaşdırır.

Bu isə insanı:

👉 sadəcə mövcud olan varlıqdan çıxarıb inkişaf edən varlığa çevirir

---

◆ VI HİSSƏ — ELM, DİN VƏ AQNOSTİK BAXIŞA MÜNASİBƏT

Üç yanaşma və bir axtarış

İnsan varlığı anlamaq üçün tarix boyu müxtəlif yollar formalaşdırmışdır.

Bu yolların əsas üç forması:

- Din
- Elm
- Aqnostik yanaşma

Hər biri reallığı izah etməyə çalışır, lakin fərqli metodlarla.

◆ Din

Din:

- inanca əsaslanır
- mənəvi və metafizik izah verir
- insana istiqamət və dəyər sistemi təqdim edir

Güclü tərəfləri:

- mənəvi dayaq yaratması
- sosial əxlaq formalaşdırması

Məhdudiyyətləri:

- empirik sübut təqdim etmir
- sualvermə sərhədləri yarada bilir

◆ Elm

Elm:

- müşahidə və təcrübəyə əsaslanır
- hadisələrin mexanizmini izah edir

Güclü tərəfləri:

- dəqiqlik
- yoxlanıla bilənlik

- davamlı inkişaf

Məhdudiyyətləri:

- “niyə mövcuddur?” sualına tam metafizik cavab vermir
-

◆ Aqnostik yanaşma

Aqnostizm:

- qəti hökm vermir
- bilinməzliyi qəbul edir

Güclü tərəfi:

- tələsik nəticələrdən uzaq durmaq

Məhdudiyyətləri:

- izah sistemi formalaşdırmır
  - cavabı təxirə salır, lakin alternativ təqdim etmir
-

◆ Müqayisə

Bu üç yanaşma belə ümumiləşir:

- Din → inanır
- Elm → araşdırır
- Aqnostik → şübhə edir

Lakin:

👉 heç biri təkbaşına tam və yetərli deyil

◆ Realizm yanaşması

Şahin Mirzə realizmi bu üç sistemi rədd etmir.

Əksinə:

- elmin metodunu qəbul edir
- dinin sosial funksiyasını anlayır
- aqnostizmin ehtiyatlılığını nəzərə alır

Lakin:

👉 heç biri ilə məhdudlaşmır

◆ Yeni baxış

Bu sistem:

- yalnız inanmağa söykənmir
- yalnız şübhədə dayanmaz
- yalnız mexaniki izahla kifayətlənmir

O:

- varlığı qəbul edir
  - və onu məntiqi bütövlükdə izah etməyə çalışır
-

◆ Üstünlük

Bu yanaşmanın əsas üstünlüyü:

- ziddiyyətləri azaltması
  - parçalanmış düşüncəni birləşdirməsi
  - daha bütöv model təqdim etməsidir
-

◆ İnsan üçün əhəmiyyəti

İnsan üçün əsas sual:

👉 “hansı sistemə inanmalıyam?” deyil

👉 “varlığı necə daha düzgün anlamalıyam?” sualıdır

Bu baxımdan Realizm:

- daha geniş düşüncə sahəsi yaradır
  - daha balanslı analiz imkanı verir
-

◆ Nəticə

Din, elm və aqnostik yanaşma:

- varlığı anlama cəhdləridir

Lakin onların:

☞ qarşılıqlı sintezi daha güclü nəticə yaradır

Bu sintez:

☞ Şahin Mirzə Realizmində sistemləşdirilir

Nəticədə insan:

- daha obyektiv
- daha dərin
- və daha bütöv anlayışa yaxınlaşır

◆ VII HİSSƏ — NƏTİCƏ VƏ MANİFEST

Şahin Mirzə Realizminin yekunu

Bu kitab boyunca varlıq, kainat, Tanrı anlayışı, şüur və insan araşdırıldı.

Bütün bu araşdırmalar bir əsas nəticəyə gətirib çıxarır:

☞ **Varlıq mövcuddur. İnsan isə onu anlamağa çalışan varlıqdır.**

◆ Bütöv baxış

Kainat:

- sonsuzdur
- bütövdür
- və öz daxilində mövcuddur

Onun əsas strukturu:

☞ Maddə + Enerji + Hərəkət + Zaman

Bu vəhdət:

- ayrılmazdır
- və varlığın əsasını təşkil edir

◆ Tanrı anlayışı

Tanrı:

- ayrıca müstəqil varlıq deyil
- varlığın öz bütövlüyüdür

Bu baxış:

- ziddiyyətləri aradan qaldırır
- və anlayışı daha məntiqli formaya salır

Tanrı:

- yaradan obraz deyil
- varlığın özü və onun harmoniyasıdır

◆ Şüur və insan

Şüur:

- kainatın ümumi xüsusiyyəti deyil
- onun daxilində yaranan xüsusi haldır

İnsan isə:

👉 bu şüurun ən inkişaf etmiş formasıdır

Bu isə insanı:

- anlayan
- dərk edən
- və dəyişən varlığa çevirir

◆ Düşüncə və seçim

İnsan qarşısında seçim var:

- inanmaq
- şübhə etmək
- və ya anlamağa çalışmaq

Ən doğru yol:

👉 düşünərək anlamağa çalışmaqdır

◆ Realizmin mahiyyəti

Şahin Mirzə realizmi:

- nə din
- nə yalnız elm
- nə də sadəcə şübhədir

Bu sistem:

- 👉 varlığı olduğu kimi qəbul edən
  - 👉 və onu məntiq çərçivəsində izah edən
- realist düşüncə modelidir

◆ Məqsəd

Bu sistemin məqsədi:

- mütləq həqiqət iddia etmək deyil

Onun məqsədi:

- daha real
  - daha məntiqli
  - və daha az ziddiyyətli
- bir baxış formalaşdırmaqdır

◆ İnsan və gələcək

İnsan:

- kainatın mərkəzi deyil
- lakin onu dərk edən varlıqdır

Bu xüsusiyyət ona:

- azadlıq
- və məsuliyyət verir

İnsan öz şüurunu inkişaf etdirdikcə:

- 👉 öz gələcəyini də formalaşdırır

◆ Son söz

Bu manifest:

- son deyil
- başlanğıcdır

Bu yol:

- düşünmək
- soruşmaq
- və anlamaq yoludur

Həqiqət tam açılmayıb.
Lakin insan ona yaxınlaşa bilər.

Bu yol:

- ☞ düşüncə yoludur
- ☞ anlama yoludur
- ☞ və sonsuzluğa gedən yoldur

ƏİAVƏLƏR

REALİZM KONSTITUSİYASI

ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ SİSTEMİNİN

QAYDALARI, QANUNLARI VƏ GÖSTƏRİŞLƏRİ

GİRİŞ

Bu sənəd
Şahin Mirzə realizminin
etik, hüquqi və praktik əsaslarını müəyyən edir.

Bu sistem:
– insan azadlığını qəbul edir
– lakin onu məsuliyyətlə məhdudlaşdırır
– fərdi hüquqları qoruyur
– və ümumi harmoniya prinsipinə əsaslanır

Əsas prinsip:
İnsan azaddır, lakin zərər vermək azad deyil.

◆ I BÖLMƏ — ZƏRƏR VERMƏMƏK QANUNU (ƏSAS QANUN)

1.1. Hər bir insanın azadlığı vardır.

Lakin bu azadlıq aşağıdakılara zərər verə bilməz:

- özünə
- ailəsinə
- cəmiyyətə
- dövlətə
- bəşəriyyətə
- təbiətə

1.2. Zərər anlayışına daxildir:

- fiziki zorakılıq
- psixoloji təzyiq
- sosial ədalətsizlik
- iqtisadi istismar
- ekoloji dağıntı

1.3. Bu qanun

bütün digər qanunların əsasını təşkil edir və istisnasız tətbiq olunur.

◆ II BÖLMƏ — ZORAKILIĞIN QADAĞAN OLUNMASI

2.1. Zorakılıq bütün formalarda qadağandır:

- fiziki
- psixoloji
- məişət
- institusional

2.2. Uşağın tərbiyəsi:

- zorakılıqsız aparılmalıdır
- izah, təlim və yönləndirmə əsasdır

2.3. Heç bir şəxs:

- digər şəxsi fiziki və ya psixoloji zorla idarə edə bilməz

2.4. Fiziki cəza qanunsuz hesab olunur.

◆ III BÖLMƏ — DÖVLƏT VƏ QANUN PRİNSİPLƏRİ

3.1. Qanun qarşısında bərabərlik:

- dövlət başçısı daxil olmaqla
- bütün vətəndaşlar eyni hüquqa malikdir

3.2. Cəza sistemi:

- yalnız hüquqi cəzə tətbiq olunur
- fiziki cəza və işgəncə qadağandır

3.3. Vətəndaş hüquqları:

- qanunları tənqid etmək
- düzəliş təklif etmək
- rəsmi müraciət etmək

3.4. Dövlətin öhdəliyi:

- müraciətləri araşdırmaq
- səhvləri düzəltmək
- ədaləti qorumaq

3.5. Azad söz:

- qorunur
  - məhdudlaşdırıla bilməz
- (lakin zərər verməmək qanunu daxilində)

◆ IV BÖLMƏ — ƏXLAQ QANUNU

4.1. Əxlaqın əsası:

ədalətdir

4.2. Aşağıdakılar əxlaqsızlıq hesab olunur:

- ədalətsizlik
- istismar
- aldatma
- haqsız üstünlük

4.3. Əxlaq:

- dini anlayış deyil
  - sosial və real davranış prinsipidir
-

◆ V BÖLMƏ — NAMUS VƏ ŞƏXSİYYƏT ANLAYIŞI

5.1. Namus anlayışı:

- bioloji və cinsi məsələlərlə əlaqələndirilmir

5.2. Namus aşağıdakı sahələri əhatə edir:

- vətəndaşlıq məsuliyyəti
- milli kimlik
- ailə hüquqları və öhdəlikləri

5.3. Şəxsi həyat:

- tam azaddır
- dövlət və ideologiya müdaxilə edə bilməz

5.4. Könüllü münasibətlər:

- cinayət hesab olunmur
- fərdi seçim kimi qəbul edilir

◆ VI BÖLMƏ — İNSAN HÜQUQLARI VƏ FƏRDİ AZADLIQLAR

6.1. Hər bir insan:

- yaşamaq hüququna malikdir
- azad düşünmək hüququna malikdir
- seçim etmək hüququna malikdir

6.2. Heç bir insan:

- məcburi ideologiyaya tabe edilə bilməz
- şəxsi həyatına görə cəzalandırıla bilməz

6.3. Fərdi azadlıq:

- yalnız zərər verməmək qanunu ilə məhdudlaşır

6.4. İnsan hüquqları:

- toxunulmazdır
- dəyişdirilə bilməz

◆ VII BÖLMƏ — TƏBİƏT VƏ EKOLOGİYA QANUNU

7.1. Təbiət:

- insanın mülkiyyəti deyil
- onun mövcudluq mühitidir

7.2. Ekoloji prinsip:

- təbiətə zərər vermək
- = insanın özünə zərər verməsidir

7.3. Qadağandır:

- təbiətin məhv edilməsi
- resursların israfı
- ekoloji tarazlığın pozulması

7.4. Məcburidir:

- təbiətin qorunması
- balansın saxlanılması

◆ VIII BÖLMƏ — ELM VƏ BİLİK PRİNSİPİ

8.1. Elm:

- əsas bilik mənbəyidir

8.2. Bilik:

- daim inkişaf edir
- dəyişə bilər

8.3. Heç bir fikir:

- mütləq həqiqət elan edilə bilməz

8.4. Düşüncə:

- sərbəst olmalıdır
- sorğulama təşviq edilməlidir

◆ IX BÖLMƏ — CƏNNƏT VƏ CƏHƏNNƏM ANLAYIŞI

9.1. Cənnət və cəhənnəm:

- metafizik məkan deyil

9.2. Onlar real vəziyyətlərdir:

- Cənnət → harmoniya
- Cəhənnəm → kaos və ədalətsizlik

- 9.3. İnsan davranışı:
– bu vəziyyətləri yaradır
-

◆ X BÖLMƏ — HƏYAT TƏRZİ PRİNSİPLƏRİ

- 10.1. Geyim:
– sağlamlığa uyğun olmalıdır
– mühitə uyğun seçilməlidir
- 10.2. Qidalanma:
– əsasən təbii və sağlam olmalıdır
– vegetarian yönümlü tövsiyə olunur
- 10.3. Ümumi prinsip:
– insan öz bədəninə zərər verməməlidir
-

◆ YEKUN

- Bu sistem:
– məcburi ideologiya deyil
– şüurlu seçim modelidir
- Onun məqsədi:
– insanı azad etmək
– lakin məsuliyyətli etməkdir
- Bu konstitusiya:
– son deyil
– inkişaf edə bilən sistemdir
- Lakin onun əsası dəyişməzdir:
- Zərər vermə.**
Anlamağa çalış.
Və harmoniyanı qoru.
-

ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ VƏ DÜNYA DÜŞÜNCƏ SİSTEMLƏRİ İLƏ MÜQAYİSƏ

◆ GİRİŞ

Müqayisənin məqsədi

Hər yeni fikir yalnız öz daxilində deyil, digər düşüncə sistemləri ilə müqayisədə də dəyərləndirilir.

Bu baxımdan Şahin Mirzə realizmini anlamaq üçün onu dünya fəlsəfəsi və elmi yanaşmalarla müqayisə etmək zəruridir.

Bu müqayisənin məqsədi:

- üstünlük iddia etmək deyil
- oxşarlıqları və fərqləri obyektiv şəkildə göstərməkdir

◆ I BÖLMƏ — KLASSİK REALİZM İLƏ MÜQAYİSƏ

Sənət realizmi və fəlsəfi realizm

Ənənəvi realizm əsasən rəssamlıq və ədəbiyyat sahəsində formalaşmışdır.

Onun əsas məqsədi:

- dünyanı olduğu kimi göstərmək
- reallığı təhrif etmədən təqdim etməkdir

Klassik realizmin xüsusiyyətləri

- obyektiv təsvir
- müşahidəyə əsaslanma
- gündəlik həyatın əks olunması

Bu yanaşma sənət tarixində mühüm rol oynamışdır.

Şahin Mirzə realizmi ilə fərq

Şahin Mirzə realizmi:

- yalnız təsvir etmir
- izah edir
- yalnız görünəni göstərmir
- görünməyənin məntiqini araşdırır
- yalnız sənət deyil
- varlıq və həyat sistemidir

Əsas fərq

Klassik realizm → görünəni göstərir
Şahin Mirzə realizmi → varlığı izah edir

◆ II BÖLMƏ — ELMİ YANAŞMA İLƏ MÜQAYİSƏ

Fizika və kosmologiya baxımından

Elm kainatı qanunlar vasitəsilə izah edir.

Xüsusilə fizika:

- enerji
  - maddə
  - zaman
  - hərəkət
- anlayışlarını əsas götürür

Oxşarlıq

Şahin Mirzə realizmi də:

- enerjinin əsas rolunu qəbul edir
- kainatın obyektivliyini təsdiqləyir
- qanunauyğunluğu əsas götürür

Fərq

Elm:

- “necə işləyir?” sualına cavab verir

Şahin Mirzə realizmi isə:

- “bu nədir və necə başa düşülməlidir?” sualını verir

Məhdudiyyət

Elm:

- müşahidə və eksperimentlə məhduddur

Realizm isə:

- məntiqi ümumiləşdirmə və fəlsəfi izah təqdim edir
-

◆ III BÖLMƏ — DİNİ FƏLSƏFƏ İLƏ MÜQAYİSƏ

Tanrı anlayışı baxımından

Dinlər Tanrını:

- yaradan
- idarə edən

– hökm verən
varlıq kimi təqdim edir

Əsas fərq

Şahin Mirzə realizmində isə:

Tanrı:

- ayrıca varlıq deyil
- kainatın özüdür

Antropomorf problem

Dinlərdə Tanrı çox zaman insan xüsusiyyətləri ilə təsvir olunur.

Bu isə:

- məntiqi ziddiyyət yaradır
- anlayışı məhdudlaşdırır

Realizm yanaşması

Bu sistem:

- Tanrını insanlaşdırmır
- onu bütöv və sonsuz varlıq kimi qəbul edir

◆ IV BÖLMƏ — AQNOSTİK VƏ ŞÜBHƏÇİ YANAŞMA

Aqnostik yanaşma bildirir ki:

- bəzi məsələlər prinsipial olaraq bilinməzdir

Oxşarlıq

Şahin Mirzə realizmi də:

- mütləq həqiqət iddiası irəli sürmür

Fərq

Aqnostik:

- “bilinmir” deyərək dayanır

Realizm isə:

- mümkün olan maksimum səviyyədə izah etməyə çalışır

◆ V BÖLMƏ — ÜMUMİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ

Bu müqayisələr göstərir ki:

Şahin Mirzə realizmi:

- mövcud sistemləri inkar etmir
- onların güclü tərəflərini qəbul edir
- lakin məhdudiyyətlərini aşmağa çalışır

Güclü tərəflər

- bütöv yanaşma
- məntiqi ardıcılıq
- ziddiyyətlərin azaldılması
- insan və kainatın birlikdə izahı

Əhəmiyyəti

Bu sistem:

- yalnız nəzəriyyə deyil
- düşüncə formasıdır
- yalnız izah deyil
- istiqamət verən modeldir

◆ NƏTİCƏ

Şahin Mirzə realizmi mövcud düşüncə sistemləri arasında yeni və sistemli baxış təqdim edir.

Bu baxış:

- daha geniş
- daha əlaqəli
- və daha az ziddiyyətlidir

SON

Hər fikir müqayisədə aydınlaşır.

Yeni baxışlar köhnə suallara yeni cavablar gətirir.

Bu isə düşüncənin inkişafıdır.

■ ŞAHİN MİRZƏ REALİZMİ VƏ KLASSİK REALİZM YANAŞMALARININ MÜQAYİSƏSİ

Giriş

Realizm fəlsəfə, ədəbiyyat və incəsənət tarixində müxtəlif formalarda inkişaf etmiş və hər dövrdə fərqli mənə qazanmışdır.

Bəzi yanaşmalar reallığın təsvirinə, digərləri izahına, bəziləri isə tənqidinə üstünlük vermişdir.

Lakin bu istiqamətlərin əksəriyyəti reallığın etik tənzimlənməsi və harmoniyaya yönəldilməsi məsələsində natamam qalmışdır.

Şahin Mirzə realizmi bu boşluğu dolduraraq realizmi yalnız idrak forması kimi deyil, həm də şüurlu, etik və praktik həyat modeli kimi təqdim edir.

1. Naturalizm və Şahin Mirzə Realizmi

Naturalizm reallığı olduğu kimi təsvir edir və insanı əsasən bioloji və instinktiv varlıq kimi izah edir.

Şahin Mirzə realizmi isə:

- insanı şüurlu və məsuliyyətli varlıq kimi qəbul edir
- reallığa passiv yanaşmır
- onu istiqamətləndirməyə çalışır

Prinsip 1: Şüurlu Azadlıq

İnsan azaddır, lakin bu azadlıq şüur və məsuliyyətlə idarə olunmalıdır.

2. Klassik Realizm və Şahin Mirzə Realizmi

Klassik realizm reallığı təsvir edir və problemləri göstərir, lakin həll mexanizmi təqdim etmir.

Şahin Mirzə realizmi isə:

- reallığı qəbul edir
- onu dəyişdirmə modelini təqdim edir

Prinsip 2: Reallığın Qəbulu

Reallıq inkar edilmir, olduğu kimi qəbul edilir.

Prinsip 3: Dəyişimin Mümkünlüyü

Reallıq dəyişəndir və insan onu şüurlu şəkildə dəyişə bilər.

3. Platon və İdealizm

Platon reallığın əsasını ideyalar aləmində görür.

Şahin Mirzə realizmi isə:

- reallığı bu dünyada qəbul edir
- insanı real mühitdə həll axtarmağa yönəldir

Prinsip 4: Bu Dünya Mərkəzlidir

Həqiqi həll yolları bu dünyada tapılmalıdır.

---

4. Aristotel və Empirik Realizm

Aristotel reallığı müşahidə və məntiqlə izah edir.

Şahin Mirzə realizmi:

- bu yanaşmanı qəbul edir
- lakin onu etik məsuliyyətlə tamamlayır

Prinsip 5: Səbəb və Məsuliyyət

Hər bir hərəkətin nəticəsi var və insan buna görə məsuliyyət daşıyır.

---

5. René Descartes və Şüur Yanaşması

Dekart reallığı fərdi şüurla əlaqələndirir.

Şahin Mirzə realizmi isə:

- insanı sistem daxilində qiymətləndirir

Prinsip 6: Sistemli Düşüncə

İnsan qarşılıqlı əlaqələr sistemində mövcuddur.

---

6. Əsas Prinsiplər

Prinsip 7: Zərər Verməmək Qanunu

İnsan fəaliyyəti heç bir səviyyədə zərər yaratmamalıdır.

Prinsip 8: Harmoniya Qanunu

Reallığın məqsədi tarazlıq və uyğunlaşmadır.

Prinsip 9: Praktikalik

Fəlsəfə gündəlik həyatda tətbiq olunmalıdır.

Prinsip 10: Gələcək Məsuliyyəti

İnsan gələcək nəsillər qarşısında məsuliyyət daşıyır.

---

7. Ümumi Müqayisə

Yanaşma	Xüsusiyyət	Fərq
Naturalizm	Təsvir	Etik yön yoxdur
Klassik realizm	Təsvir + tənqid	Sistemli həll zəifdir
Platon	İdealizm	Reallıqdan uzaqlaşır
Aristotel	İzah	Etik model tam deyil
Dekart	Şüur	Sistem məhduddur
Şahin Mirzə Realizmi	Sistemli + etik + praktik	—

Nəticə

Şahin Mirzə Realizmi realizm anlayışını yeni mərhələyə yüksəldir.

Bu yanaşma:

- reallığı qəbul edir
- izah edir
- etik çərçivə yaradır
- və insan fəaliyyətini harmoniyaya yönəldir

Beləliklə, bu sistem yalnız nəzəri konsepsiya deyil, həm də tətbiq oluna bilən fəlsəfi modeldir.

SON